

280751

LUCEAFĂRUL

11

Serie nouă

Noembrie 1942

Anul II

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE REDACȚIE:

VICTOR PAPILIAN, D. D. ROȘCA, OLIMPIU BOITOȘ, MIHAI BENIUC ȘI GRIGORE POPA

Colaboratorii revistei: Ion Agârbiceanu, Mircea Alexiu, Simion Anderco, Nicolae Balcă, A. P. Bănuț, Zevedei Barbu, V. Beneș, Lucian Blaga, Lucian Bologa, Alex. Ceușianu, Paul Constant, V. Copilu-Cheatră, Dimitrie Danciu, Al. Dima, Petru Drăghici, Ioan Fruma, Virgil Fulicea, Ion Gherghel, Gherghinescu Vania, Vasile Gionea, Victor Iancu, Șt. Manciulea, Grigorie T. Marcu, Aurel Marin, C. Munteanu, Teodor Murășanu, M. Nanu, Ionel Neamtzu, Al. Negură, Vasile Netea, Ionel Olteanu, Petre Pascu, Horia Petra-Petrescu, George A. Petre, Licu Pop, George Popa, Iulian Popa, O. F. Popa, I. Popescu-Sibiu, Marcel Romanescu, M. Samarineanu, Constantin Sassu, I. V. Spiridon, D. Stăniloae, Octav Șuluțiu, Gabriel Țepelea.

Manuscrisele, cărțile și publicațiile periodice de recenzat
se vor trimite pe adresa redacției.

*

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

*

Cine reține un număr din revistă, se consideră abonată și este rugată
să trimită abonamentul prin mandat postal, pe adresa administrației.

*

Redacția și administrația: **Sibiu, Strada Oituz Nr. 4.**
(Ore de birou: zilnic dela 4—6 d. m.)

Abonamente: In țară, pentru particulari, anual Lei 400.—
pentru autorități și instituții „ 1200.—
In străinătate dublu.
Exemplarul Lei 40.—

Inscrisă în registrul de publicații periodice la Tribunalul Sibiu, Secția II-a, Nr. 1469/1941

Tipografia „Dacia Traiană”, S. A., Sibiu. Nr. 1196, Oct. 1942

Secretar de redacție: **Olimpiu Boitoș.**

Inscr. în Reg. Com. Fi 3/65/1931

Miriști

de

Zorica Lațcu

*In holda noastră astăzi e tăcere.
Pământul bun rodit-a spice pline.
Din floarea gingașă cu gust de miere,
A plămădit belșugul de smochine.*

*Măslinii grei de rod încet se 'ndoaie
Și strugurii se rumenesc în vie.
Din raze calde și din stropi de ploaie,
S'a copt pe creangă pruna brumărie.*

*In câmpuri arse, astăzi nu răsună
Nici seceră, nici biciu de boi, nici sapă;
Se odihnește, azi, țărâna bună.
In holda noastră nu vezi plug nici grapă.*

*Se-adună 'n bulgări negri sevă nouă.
Adânc se 'ngroapă 'n ei comori de pâine.
Se 'mbatâ țarina cu suc de rouă,
In așteptarea ploilor de mâine.*

*Când stropii grei vor izvodi șiroaie,
Țărâna iar va plămădi belșugul.
Va cere binecuvântări de ploaie
Și trupul ei va fi tăiat cu plugul.*

*Va asculta puternica chemare,
Primind în sânu-i desfătat pe mire.
Cu dor, va cere noua 'nsămânțare,
Izvor ascuns de proaspătă rodire.*

*Treceam încet prin holda secerată,
Visând la snopul cald de spice pline.
Mi-e sufletul ca miriștea uscată
Și-aștept un strop de ploaie dela tine...*

Despre natura valorilor estetice

de

Victor Iancu

Să observăm interesul crescând în tânăra noastră mișcare filosofică pentru problemele de axiologie. După scurta comunicare făcută la cel de al nouălea Congres Internațional de Filosofie de d. Tudor Vianu, la Paris, în August 1937, despre *Originea și valabilitatea valorilor*, comunicare reprodusă și în volumul intitulat *Studii de Filosofie și Estetică*, d. Eugeniu Sperantia a publicat în acest an, în revista sibiană *Transilvania*, un succint tratat de axiologie pe care-l va urma un nou volum anunțat de d. Vianu, care va apărea poate înaintea acestor rânduri, fiind menit a iniția publicul cititor românesc în acest domeniu atât de complex. Dacă adăugăm la acestea substanțialul articol al d-lui D. D. Roșca despre *Valori vecinice*, publicat în *Luceafărul*, asupra căruia ne-am îngăduit să ne pronunțăm și noi cu prilejul unor precizări făcute în *Revista Fundațiilor Regale* de d. Ștefan Teodorescu, vom recunoaște că preocupările acestea câștigă din ce în ce în amploare, impunându-se printre problemele ce vor angaja tot mai mult și discuțiile filosofice dela noi. Luând în considerare apoi cu deosebire valoroasa contribuție a d-lui Lucian Blaga, în al cărui sistem filosofic axiologia deține un rol de seamă, ne vom convinge definitiv asupra semnificației acestei discipline care se încheagă sub privirile noastre. De aceea ni se pare foarte natural că d. Al. Dima acordă, în studiul dsale *Asupra domeniului și constituirii științifice a esteticei*, apărut în numărul trecut al revistei *Luceafărul*, considerațiunilor axiologice o atenție deosebită. Acest studiu compact al d-lui Al. Dima, în care recunoaștem schița unui sistem întreg, poate prea condensat expus, ar merita negreșit o analiză mai amplă. Noi ne permitem să pornim însă dela o singură observație a dsale, sugestivă, întru cât deschide anumite perspective care ne preocupă de mai de mult și pe care în parte am avut prilejul să le prezentăm și în teza noastră de doctorat închinată semnificației formei în estetică (*Die Bedeutung der Form in der Ästhetik*).

Iată pasajul la care ne referim. „Trebuind a-și preciza domeniul, estetica va trebui să recurgă deci la contribuțiile filosofiei valorilor dintre cari cu titlu ilustrativ mai cităm câteva, — notează d. Dima. Pentru Max Scheler, — continuă dsa — valoarea estetică se deosebește de cea etică, de care el se ocupă pe larg, prin faptul că e legată 1° de obiecte, 2° de obiecte a căror realitate a fost ridicată și deci sânt aparente, 3° de caracterul plastic-intuitiv al lor, pe când valoarea etică e purtată nu de obiecte, ci de persoane și actele lor și se reazămă pe agenți reali, nu aparenti. Dintre aceste însușiri, aderarea valorii estetice la obiecte nu se poate susține. D. Tudor Vianu a arătat că de fapt valoarea estetică aderează și la persoane și acțiuni, ba chiar că în obiectele estetice noi recunoaștem cu plăcere persoana creatorilor. Deosebirea de etic nu izbuteste prin acest caracter. În schimb, aparența e mai distinctivă față de agenții reali ai eticului. Idealitatea valorii estetice a fost dealtfel subliniată în deajuns de cercetători.”

Față de aceste observații ale d-lui Al. Dima, noi credem că, în ciuda împrejurării de a nu se fi ocupat în chip special de problemele de estetică, tocmai în acest punct contribuția lui Max Scheler este din cele mai însemnate. Cu o genială intuiție, marele gânditor german a reușit să seziseze just unele din caracteristicile esențiale ale valorii estetice. Astfel, nouă ni se pare

întru totul întemeiată afirmația că suportul esențial și indispensabil al valorilor estetice este totdeauna un obiect. Iar acolo unde nu-l putem urma pe Max Scheler, deosebindu-ne din nou de aprecierile d-lui Dima, este caracterizarea valorilor estetice drept aparențe. Căci, fără să contestăm împrejurarea că realitatea este într'un anumit fel sustrasă valorilor estetice, noi credem că nu este totuși întemeiat să vorbim despre idealitatea valorilor estetice, ci mai de grabă despre *fenomenalitatea* lor, așa cum o face și M. Geiger.

Dar pentru ca aceste afirmații să fie demonstrate, vom încerca să facem o analiză fenomenologică a valorii estetice, după ce vom schița mai întâiu natura valorilor în genere. Aceasta, și din convingerea că înainte de a ne ridica la considerațiuni ontologice, fenomenologia trebuie s'o considerăm ca pe o metodă menită a descrie cu fidelitate fenomenele fără acceptarea anticipată a vreunei ipoteze.

O dificultate de seamă a axiologiei constă în definirea valorilor. Cercetările mai noi, în special cele întreprinse sub auspiciile fenomenologiei realiste, reprezentată de Max Scheler, Nicolai Hartmann, Al. Pfänder, M. Geiger și Dietrich v. Hildebrand, au dovedit cu prisosință că *toate* încercările de a defini valorile au dat greș. După Al. Pfänder, în privința aceasta se pot stabili două categorii de erori: una care încearcă să reducă valorile la o valoare fundamentală — și alta care confundă valoarea obiectivă cu sentimentul valorii trăit de noi. Astfel bunăoară, încercarea lui Nietzsche de a reduce toate valorile la valoarea vitală, constituie o gravă confuzie, firește explicabilă, dar nu și justificată. Din pricina acestei inclinații unilaterale a dovedit el atâta neînțelegere pentru înaltele valori etice ale lumii creștine, profesând o concepție brutală a vieții, pe care unii epigoni ai săi au încercat s'o impue cu nesocotirea sensului mai adânc uman al vieții. O asemenea definire a valorilor prin reducere la una fundamentală nu este operantă, deoarece nu izbutește să ne lămurească asupra naturii valorii ultime fundamentale, pe care o acceptă doar în chip dogmatic. Astfel, fie că e vorba de o reducere vitalistă, fie că se urmărește una religioasă sau hedonistă, avem totdeauna de a face cu o explicație unilaterală care primejduiește autonomia valorilor, dovedind în același timp și un dogmatism abuziv.

Tot astfel nu ne putem declara mulțumiți nici de încercările de interpretare psihologistă și relativistă a valorilor, pentru care, în ultima instanță, valorile se reduc la sentimentul trăirii lor. Timp îndelungat avea mare trecere concepția aparent mai moderată, conform căreia valorile nu ar fi decât obiectul unor dorinți. De sigur, într'o anumită accepțiune, se poate afirma că valorile reprezintă obiectul unor dorinți ale noastre. Decât că, această caracterizare păcătuiește prin inversarea termenilor, căci nu valorile sânt postulate de dorințele noastre, ci ele pot deveni obiecte ale dorințelor noastre tocmai pentru că sânt valori. Caracterul de valoare nu li-l imprimăm deci noi, valorile ademenindu-ne datorită propriei lor structuri. Adeseori valorile nici nu reprezintă în realitate acel obiect al dorințelor noastre pe care ni-l imaginăm noi. În asemenea cazuri, reușind a le cunoaște, avem în scurt timp parte de o cruntă decepție. Acesta este rezultatul supraevaluării tuturor valorilor inferioare, în care am încercat să întrezărim însuși scopul existenței noastre. Un hedonist va sfârși aproape întotdeauna prin desgust de viață. În schimb, un Stendhal se dovedește a nu fi fost un simplu hedonist, căci a reușit să așeze între pasiunea sa amoroasă un bogat strat de observație, care l-a făcut să trăiască mai degrabă cu sentimentul bucuriei anticipate și cu reflexii ulterioare asupra împrejurărilor, care pe un om al plăcerilor îl fac să se lase răpit în întregime de torentul pasiunii, în care totuși nu va regăsi fericirea întreagă pe care o visează.

Pentru a putea păși cu succes la limpezirea acestei dificile probleme, care este aceea a cunoașterii valorilor, a întuirii lor, este înainte de toate necesar a ne convinge asupra naturii lor obiective. Cu alte cuvinte, trebuie să ne încredințăm mai întâiu că valorile nu sunt un simplu reflex al sentimentelor noastre, ci dimpotrivă, o parte din sentimente este determinată de contactul nostru cu lumea valorilor. Să luăm un simplu exemplu, unul pe care Al. Pfänder obișnuia să-l citeze în cursurile sale de filosofia valorii. De pildă, la o expoziție cumpărăm un tablou, pe care l-am îndrăgit pentru remarcabilele sale însușiri estetice. Sentimentele pe care le încercăm contemplând tabloul sânt firește din cele mai alese. Cu timpul însă, prin contactul nostru zilnic cu acest tablou, sentimentele pierd din vigoarea lor aproape până la banalizare. Totuși n'am con-

simți cu ușurință să ne despărțim de acel tablou, fiind conștienți și pe mai departe de *valoarea* lui. Așa dar, însăși analiza actului trăirii valorii ne convinge că în atitudinea noastră naturală situăm valoarea într'o sferă dincolo de trăirea ei. Se înțelege că o asemenea obiectivitate a valorii nu trebuie să fie încă identică cu obiectivitatea ei absolută. Astfel bunăoară, Nicolai Hartmann se îndoiește de faptul că valorile estetice ar exista în sine, nu numai pentru noi, admitând în schimb această existență, sau mai bine zis valabilitate, pentru valorile etice. Dar din capul locului, asemenea probleme trebuiesc deocamdată înlăturate din cercul preocupărilor noastre, mulțumindu-ne a observa că din însuși actul intențional rezultă valabilitatea obiectivă a valorilor.

Totuși dificultatea definirii lor va persista. În adevăr, nu vom parveni niciodată la o definire precisă a lor, pentru simpla împrejurare că ele nu sânt entități raționale, ci calități ce se adresează sensibilității. Este un alt merit al lui Max Scheler de a fi arătat că noi sântem mai întâiu conștienți de existența valorii și de abia după aceea de motivul ei. Aceasta însemnează că, deși noi putem să reflectăm rațional asupra valorii, n'o sesizăm printr'un raționament, ci pe altă cale, specific axiologică, prin intuiție (*Schau*). Recunoscând această particularitate a valorilor, am recunoscut implicit și caracterul lor esențial, specific axiologic. Dorind totuși să stăruim asupra naturii lor, va trebui să ne convingem că dacă o definire a lor nu e cu putință, reușim în schimb să obținem o caracterizare a lor și anume, pe două căi indirecte: mai întâiu, prin descrierea suportului lor și în al doilea rând, prin analiza intuirii lor, a actului trăirii. Astfel, până și această recunoaștere a caracterului specific axiologic, care se adresează în chip primordial sensibilității, am obținut-o din analiza actului trăirii. Bineînțeles, această analiză nu trebuie să se oprească aici. Dimpotrivă, ea trebuie să meargă mai departe. Ea ne va fi de mare folos, nu numai în descrierea naturii valorilor în genere, dar și în distingerea diferitelor modalități ale valorilor. În cazul valorilor etice, analiza aceasta se va ocupa de conștiința morală, pe când în împrejurarea valorilor estetice va porni dela descrierea structurii gustului pentru a culmina în cercetarea conștiinței estetice. Totuși o asemenea descriere va fi întotdeauna expusă să cadă în cunoscuta eroare psihologistă, care confundă valorile estetice cu trăirea lor. La ce ineptiuni poate duce o asemenea concepție, în deosebi în domeniul artelor, nu este locul s'o arătăm aici, ajunge să reținem faptul că toate curentele anarhice de artă izvorăsc în fond din asemenea interpretări relativiste. Totuși vederile acestea sânt împărtășite și de unii esteticieni contemporani, ca bunăoară Richard Müller-Freienfels, reprezentând ecoul întârziat al psihologismului, în bună parte depășit astăzi. Din acest motiv, o asemenea cercetare va trebui precedată metodologic, de descrierea indirectă, obiectivă, a valorii. Dacă analiza actului trăirii valorilor duce la constatarea caracterului lor irațional, descrierea obiectivă, indirectă, a valorii duce la singura posibilitate de definire, care de fapt nici ea nu este o definire, ci mai de grabă o delimitare și o caracterizare. (Fenomenele sensibilității nu se pot defini, se pot însă caracteriza.) Astfel, o primă constatare se referă la împrejurarea că valorile niciodată nu le găsim izolate în câmpul experienței noastre, ci totdeauna legate de un suport. Bunătatea există deci ca principiu, tot astfel binele, căci în realitatea concretă — și aceasta interesează experiența noastră axiologică — ele sânt legate mereu de o anumită acțiune întreprinsă de o persoană. Aceasta ne face să susținem că suportul valorilor etice îl constituie persoanele, în acțiunile lor. Tot astfel nici frumusețea nu există ca atare, izolată, decât în principiu, și nu în realitatea concretă. În câmpul experienței noastre, întâlnim totuși frumusețea unor lucruri, a unor *obiecte* și aceasta ne face să considerăm obiectele drept suporturi esențiale ale valorilor estetice. Dar, după cum observă d. Dima, uneori vorbim și despre frumusețea unor acțiuni sau a unor persoane. Cercetând însă mai de aproape această constatare, vom vedea că, în aceste cazuri, nu sânt vizate întotdeauna calități estetice propriu zise. Vorbind despre frumusețea unor acțiuni, adesea nu ne referim la anumite însușiri estetice, ci mai de grabă stabilim în mod indirect o sentință morală, pe care încercăm s'o formulăm într'un chip mai concret, întrebuintând atribute de ordin estetic. Dacă totuși stăruim asupra acestor atribute ca atare, acțiunea o privim ca pe un obiect, ea apărându-ne astfel ipostaziată. Firește, o asemenea judecată nu este adecuată, decât într'o singură împrejurare și anume, în cazul unor acțiuni dramatice sau epice. Aici acțiunea a devenit obiect prin creație artistică. — În împrejurarea persoanelor putem viza două lucruri deosebite. Odată ne putem referi la persoanele ca atare, deci la caracterul lor intelectual-moral și în acest caz judecata noastră este inadecuat estetică, dobândind această semnificație intrucât contemplăm per-

soanele ca pe niște obiecte — aceasta se petrece totdeauna în literatură, unde de altfel realitatea lor este ridicată, — cum a observat-o Max Scheler; alteori ne referim însă la calitățile lor fizice, dar atunci nu avem în vedere *personalitatea* lor ca atare, privind omul întocmai ca pe un obiect, în care cel mult se reflectă o personalitate. Pentru a stabili însă calitățile estetice ale plasticei umane, acest ultim moment nu este indispensabil.

Raportarea valorilor la un suport necesar e caracteristică tuturor modalităților axiologice. Valoarea plăcerii este legată de un obiect al plăcerii și tot astfel aceea a utilului. Nu poate fi plăcut decât *ceva* și nu poate fi util decât iarăși *ceva*. Suportul valorii însă nu trebuie confundat cu valoarea însăși. Frumusețea unui tablou nu este identică cu compoziția materială a tabloului. Noblețea unui gest de asemeni nu trebuie identificată cu gestul însuși. În condițiuni schimbate, același gest ar putea fi calificat cu totul altfel decât ca ceva nobil. Avem de a face deci cu două momente întru totul distincte, care totuși în cazul apariției concrete a valorilor ne sânt date într'o relație necesară. Și astfel putem concluda, dimpreună cu Al. Pfänder, că *prin valori înțelegem anumite calități specifice, ireductibile, pe care le exprimăm prin niște predicate cu conținut precis dar fără posibilități de determinare materială precisă — ca frumos, urit, bun, rău, nobil, scârbos, etc. — calități legate prin definiție de un suport material cu care nu trebuiesc confundate, dar de care nu se pot desface decât principial.*

Din caracterizarea aceasta de sigur noțiunea de *calitate* necesită o determinare complementară. Prin calități înțelegem în deobște anumite însușiri particulare ale obiectelor, ca bunăoară gustul amar, acru, culoarea, tăria, etc. Uneori însă aceste însușiri nu sânt ale unor obiecte, ci există ca atare, de pildă culoarea. Culoarea, ca și sunetul, poate avea și o existență de sine stătătoare. Să ne imaginăm un roș cu o anumită extensiune, intensitate, etc. Evident, se poate afirma, și în această împrejurare, că această culoare nu este de sine stătătoare, deoarece aparține unei anumite paste. Totuși pasta în chestiune, afară de întrebuințarea ei practică nu are altă semnificație, decât calitatea ei de culoare. Considerând-o drept „pastă”, am stabilit de fapt scopul ei de întrebuințare. Admițând însă că acest exemplu nu este cel mai fericit, separarea culorii de suportul ei se poate face printr'o experiență fizică cu ajutorul spectrului. La aceasta se referă și Max Scheler când ne-o prezintă drept calitate izolată, pentru a arăta concomitent imposibilitatea unei alte determinări a ei raționale. În adevăr, una din particularitățile esențiale ale calităților în genere consistă în neputința definirii lor raționale. Căci încercând să prezentăm culoarea drept sumă a unor vibrațiuni eterice, nu arătăm de fapt ce este culoarea, ci urmărim geneza ei, arătând de unde provine ea — ceea ce-i bineînțeles altceva. E un merit al fenomenologiei de a fi arătat că esența unui lucru niciodată nu trebuie confundată cu originea sa. O altă particularitate a calităților consistă în împrejurarea că ele sânt ireductibile: ori de câte ori încercăm să le reducem la elemente mai puțin complexe în vederea unei determinări raționale, le descompunem, pierzând tocmai ceea ce alcătuește esența lor. Culoarea de fapt nu este suma unor vibrațiuni eterice, ci este și ceva mai mult și tocmai aceasta alcătuește esența ei. Prin comparație am putea spune că lucrurile se prezintă similar cu acordul în muzică. Timp îndelungat acordul a fost socotit ca suma sunetelor cuprinse în respectivul acord. Știința muzicii a dovedit însă mai târziu că este vorba și aici de ceva în plus, care răsare din colaborarea acestor sunete: dacă nu există armonie nici nu se poate vorbi de acord, în înțelesul propriu al cuvântului. Firește, acordul poate cuprinde disonanțe, dar atunci tocmai aceasta alcătuește farmecul său, ca bunăoară în muzica unui Richard Strauss. În orice caz, există o anumită normă în structura unui acord, care nu este vizată prin simpla enunțare a acordului drept sumă a unor sunete. Cunoaștem tendința științelor naturale moderne de a reduce calitățile la cantități. Fenomenologic această tendință este inoperantă din motivul arătat mai sus, că, departe de a ne desveli esența obiectului, de fapt o destramă. Ceea ce urmărește fenomenologia este analiza structurii, deoarece aceasta singură ne poate edifica asupra semnificației fenomenelor. Descoperirea înrudirii dintre valori pe de o parte și culori și sunete pe de alta, adică încadrarea valorilor în categoria calităților se datorește încă lui Ed. Husserl; ea a fost apoi scoasă în relief în special de Max Scheler în cunoscuta sa lucrare de axiologie, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, la care ne referim adesea în expunerea noastră. Max Scheler ne-a demonstrat că iraționalitatea valorilor nu alcătuește un caz unic, fiind prezentă în împrejurarea oricărei calități, căci nicio

calitate nu este definibilă, ea poate fi însă învederată. Ele nu sunt sezisate cu ajutorul rațiunii, în forma unor percepțiuni obișnuite, ci cu mijlocirea unui act de intuiție. Existența lor nu poate fi dovedită, ci ele trebuiesc văzute și recunoscute ca atare. Dacă organul special al respectivei intuiții este alterat, asistăm neputincioși la incapacitatea insului de a sezisa anumite calități. Se știe că există persoane organic incapabile de a recunoaște anumite culori. Zadarnic ne vom strădui de a le face să înțeleagă că se găsesc în fața unei anumite culori și nu a alteia, ele totuși nu vor izbuti s'o distingă aceasta. Al. Pfänder a vorbit, în asociație cu acest cunoscut fenomen psihofizic, și despre un anumit *daltonism axiologic (Wertblindheit)*, care și el există. Aici intră atât cazurile de *moral insanity*, cât și acelea de *aesthetical insanity* despre care a vorbit cu mult spirit Aloys Fischer.¹⁾ Intr'un anumit fel cu toții suferim de acest daltonism ca și în cazul răstălmăcirii culorilor. De obicei sensibilitatea vreunuia din organele intuiției axiologice este dezvoltată în detrimentul alteia. Și tipul estetic în rare cazuri este dezvoltat în măsură perfect egală. Omul muzical nu dispune îndeobște de aceeași sensibilitate și pentru artele plastice. Mari scriitori au dovedit o totală neînțelegere față de aspectele particulare ale altor arte. În privința aceasta cazul lui Goethe este în adevăr elocvent. Inzestrat cu atâtea însușiri excepționale care l-au apropiat de omul universal al Renașterii și mai ales dotat cu uimitoare forțe creatoare, marele poet, atât de sensibil la frumusețile artei plastice, s'a dovedit un slab judecător muzical, refuzând să recunoască geniul lui Beethoven. În schimb acesta, în ciuda firii sale ursuze, a recunoscut îndată și a admirat cu entuziasm geniul marelui său contimporan, Goethe. — De cele mai multe ori însă, fenomenele acestea de „daltonism” se afirmă în opoziția modalităților axiologice. Temperamentele cu o sensibilitate prea dezvoltată pentru una din modalitățile axiologice dovedesc incompreensiune pentru alte modalități. S'a remarcat adesea cu deosebire opoziția dintre modalitatea etică și cea estetică. Intr'adevăr, tipul excesiv estetic, de genul lui Oscar Wilde, dovedește îndeobște sensibilitate redusă pentru problemele etice ale vieții. Pe de altă parte nu odată tipul arid al moralistului rămâne insensibil la vibrațiunile artei și ale lumii estetice. Interesante sânt apoi evoluțiile rapide dela un tip la altul, cum a fost aceea a Fericitului Augustin, care și-a ars opera de tinerețe închinată unor probleme de estetică, *De pulchro et apto*, deoarece, convertit la creștinism, socotea nedemn să admire o altă frumusețe decât aceea a Dumnezeuirii.

Așa dar, caracterul irațional, indefinibil și ireductibil al valorii nu trebuie să ne surprindă; el este de natura ori cărei calități. Singura deosebire dintre valoare și restul calităților consistă în faptul că, pe când celelalte calități sânt intuite cu ajutorul senzațiilor pe calea unor percepții simple, valorile necesită și o participare a personalității. De aceea ele nu sânt integral sezisate decât cu ajutorul sentimentelor, în care se produce reflexul lor. Aceasta duce bineînțeles și la stabilirea unei anumite analogii sprijinite pe fenomenul înrudirii lor. Văzută din acest unghi, teoria simpatiei estetice (*Einfühlung*) nu este o problemă falsă, cu condiția de a inversa termenii stabiliți de întemeietorii acestei concepții estetice, potrivit interpretării lui M. Geiger. În două scrieri ale sale (*Wesen und Bedeutung der Einfühlung; Zum Problem der Stimmungseinfühlung bei Landschaften*), Geiger a arătat că ceea ce înțelegem prin „atmosfera” (*Stimmung*) unui peisaj, prin seninătatea, veselia, sau dimpotrivă, aspectul său posomorit, nu este o proiecție a propriei noastre dispoziții, ci o calitate obiectivă asemănătoare coloritului, tonului și scilipirii sale. Același lucru se petrece și în cazul altor valori, bunăoară în cele etice. (Din pricina simplificării, ne restrângem la exemplificări din domeniul estetic și moral.) Căldura unui act desinteresat de generozitate nu vizează numai natura sentimentului provocat, dar și valoarea sa etică.

¹⁾ „Ästhetik und Kunstwissenschaft“ in *Münchener Philosophische Abhandlungen*. Lipps gewidmet. Leipzig, 1911. Pg. 122. Reproducem pasajul în chestiune, pentru subtilitatea observațiilor: „Die Mehrzahl der Menschen erlebt die Schönheit überhaupt nicht, so heute noch wie früher; ich stimme dieser pessimistischen Ansicht durchaus bei. Heute wird dieses Manko verdeckt, indem man Geschmack, Interesse und Kennerschaft heucheln kann, durch Teilnahme an Moden, Übernahme fertiger Kategorien. Aber im Grunde genommen gefällt der grössten Zahl der Menschen alles, oder auch nichts, d. h. sie haben kein Organ für die Schönheit. Man möchte das Wort *aesthetical insanity* prägen, die ästhetische Idiotie für den Normalzustand halten. In der früheren Zeit sind die Menschenexemplare mit entwickelter ästhetischer Empfänglichkeit noch seltener gewesen; sie haben dann nach und nach anderen die Augen geöffnet für die Schönheit der Farbe, des Tones, der Natur. So wie wir ja auch heute noch erleben, dass uns Künstler, aufmerksame und sinnende Menschen die Schönheit eines Landschaftstypus erschliessen. Man darf behaupten, dass die Erweiterung des ästhetischen Horizonts vielfach ein Verdienst der Künstler ist.”

Trebue însă să adăugăm de îndată că orice concluzie pripită cu privire la caracterul indefinibil, ireductibil și irațional al valorii este riscată. E vorba numai de esența valorii și structura actului. În măsura în care tindem însă a medita științific asupra acestui fenomen nu ne putem opri aici, renunțând să-l studiem în chip rațional. În acest caz nu ar fi posibilă o filosofie a valorii, de oarece filosofia presupune prin definiție un sistem consecvent de concepte clare. Firește, împrejurarea naturii iraționale trebue s'o remarcăm, s'o înregistrăm, încercând însă ulterior s'o circumscriem. Am văzut cum se poate face aceasta: pe de o parte analizând structura actului trăirii valorilor, pe de alta, prin descrierea indirectă cu ajutorul suportului. În același timp refuzul de a reține caracterul irațional și ireductibil al valorilor nu ar primejdi numai autonomia lor, ci ne-ar împinge la acel exces intelectualist care constituie pentru o filosofie realistă același pericol ca și antipodul său mistic.

Determinarea relației dintre valoare și suportul ei este relevantă mai ales pentru descrierea particularităților fiecărei modalități axiologice în parte. Dar cum n'am trecut încă la analiza naturii particulare a valorilor estetice, stăruind asupra unor caractere generale a valorilor îndeobște, vom trece mai întâiu la prezentarea unor alte caracteristici proprii valorilor în general.

Ceeace este profund caracteristic valorilor, e *ideea de ierarhie*. S'ar putea astfel spune că valorile sânt niște calități plus ierarhie. Ideea aceasta se afirmă în însăși divizarea valorilor într'un grup pozitiv și unul negativ, fiecărei valori pozitive corespunzând o valoare negativă cu care firește se găsește într'o diametrală opoziție: *frumos-urît, bun-rău, nobil-ordinar, plăcut-neplăcut, util-inutil*. Ierarhia se desfășoară între aceste polarități, așa dar înlăuntrul fiecărei modalități axiologice. Totuși există și o ierarhie generală în sânul întregii sfere a valorilor. Aceasta alcătuește fără îndoială cea mai dificilă problemă a axiologiei, și cum axiologia e cea mai tânără disciplină filosofică nu e de mirare că n'a reușit să rezolve încă această problemă. Ierarhiile stabilite până azi de feluritele sisteme axiologice nu fac decât să răsfrângă preferințele personale ale autorilor, firește cu oarecari apropieri de modelul atât de greu descifrabil. În definitiv, opera științifică nu constă în succese imediate, ci în rezultate care numai succesiv se pot obține. Dacă, deci, după părerea noastră, nu s'a putut încă stabili ierarhia exactă a valorilor, axiologia a reușit în schimb să stabilească definitiv, în direcția aceasta, anumite criterii constitutive. Un asemenea criteriu este *raportul invers proporțional cu legile necesității materiale*. Cu cât o valoare prezintă un grad mai mare de necesitate materială, cu atât se situează pe o treaptă mai de jos a ierarhiei și cu cât prezintă un grad mai mic de necesitate materială, cu atât stă pe o treaptă mai ridicată a ierarhiei. Să aducem un exemplu cât se poate de banal, dar tocmai din acest motiv convingător. Astfel, pâinea este fără îndoială un aliment mai necesar decât cozonacul, iar apa o băutură de o necesitate mai imediată decât vinul, bunăoară. Nici un om normal și cu bun simț (ceeace în asemenea probleme este capital) nu va putea tăgădui că valoarea cozonacului este totuși superioară valorii pe care o reprezintă pâinea și că un vin bun, nefalsificat, este sub acest raport deasemeni superior apei naturale. (Trebue să remarcăm îndată că în aceste cazuri e inadmisibilă orice confuzie cu prețul comercial, ceeace reprezintă un echivalent foarte relativ al valorii.) Astfel, firește, valorile de utilitate vor ocupa treptele inferioare ale valorilor, pe când valorile spirituale pe cele superioare. Criteriul acesta răsfrânge și caracterul de spiritualitate care străbate întreaga sferă a valorilor. Cine va încerca astfel să explice rostul valorilor etice cu anumite legi ale nevoii practice, însemnează că n'a înțeles nimic din natura mai adâncă a valorilor. Adeseori valorile etice nu promovează niciun interes, nici interesul colectiv, mai puțin apoi pe cel individual; totuși ele se impun obligatoriu de îndată ce am recunoscut caracterul lor particular. De aceea neglijarea aspectului etic al vieții nu dedește numai o lipsă de sensibilitate, ci alături de aceasta, și un caz de ignoranță. Bineînțeles, asemenea considerații nu trebuiesc împinse până la împărtășirea unor poziții austere și rigide, ci dimpotrivă ele trebue să ducă la mai multă comprehensiune umană.

Un anumit gen de pragmatism a încercat să lămurească această împrejurare prin dependența valorilor de noi, susținând că ierarhia valorilor este postulată de superioritatea sentimentelor noastre. O relație între sentimente și valori există fără îndoială. Tot Max Scheler a arătat că valorile sânt cu atât mai înalte cu cât sentimentele provocate de ele sânt mai adânci. Totuși nu adâncimea sentimentelor fundamentează ierarhia valorilor, ci cel mult alcătuește un criteriu în

stabilirea ei, pe baza cunoscutului principiu *noema-noesis*, formulat de Husserl în *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. În realitate, valorile sânt indiferente față de noi. Ele, în esența lor, pentru ca să existe, n'au nevoie să fie recunoscute de noi. Dacă opera unui mare artist n'a fost recunoscută dintru început în toată însemnătatea ei, aceasta nu însemnează că valoarea operei ar fi mai pauperă, ci cel mult numai că omenirea nu s'a putut ridica îndată la înțelegerea valorii operei. Deci, nu valorile se adresează omenirii, ci omenirea tinde spre ele. În adevăr, trăirea în valori alcătuește una din caracteristicile cele mai de seamă ale omului. Orice antropologie trebuie să acorde acestei împrejurări o atenție deosebită. Omul viețuește în valori pe măsura evoluției spiritului său. În copilărie valorile cu care trăește omul sânt destul de restrânse, cu timpul însă cercul acesta se lărgeste tot mai mult. Omul primitiv cunoaște un cerc mai restrâns al valorilor, decât omul cult. Realizarea omului ca spirit aduce o succesivă adâncire și o mai consecventă trăire a valorilor.

O ultimă caracteristică generală a valorilor privește autonomia lor. S'a vorbit astfel adesea despre valori proprii sau directe și valori derivate sau indirecte. În adevăr, distincția trebuie menținută, putându-se numai astfel evita o seamă de greșeli. Așa numitele valori documentare, firește, nu sânt valori proprii, ci derivate. Tot astfel valorile etice care caracterizează personagiile unei drame, nu sânt valori directe, ci valori indirecte, derivate. Valorile lor directe sânt de ordin estetic, ele au fost însă obținute uneori prin zugrăvirea valorilor etice, care aici devin de ordin secundar. În cazul valorilor estetice asemenea fundamentări nu sânt de natură a diminua valoarea estetică proprie a operei de artă, reușind dimpotrivă să o potențeze.

Analiza relației valorilor cu suportul lor ne aduce mai aproape de subiectul propriu zis al acestui studiu. Am arătat mai sus că acest aspect al problemei este deosebit de important pentru descrierea naturii particulare a diferitelor modalități axiologice. Dorind, așa dar, să analizăm natura valorilor estetice, va trebui să descriem mai întâiu structura suportului acestor valori, cu atât mai mult, cu cât, deși valorile nu sânt identice cu suportul lor, totuși natura lor este determinată de constituția acestui suport.

Am demonstrat mai sus că suportul valorii estetice nu-l pot constitui decât obiectele. Cu aceasta însă nu am precizat și condițiile în care obiectele pot deveni suporturi ale valorilor estetice, dat fiind că nu orice obiect poate fi considerat în orice împrejurare purtător al valorilor estetice. În măsura în care un obiect dobândește *înfățișare* îi revin valori estetice. Această trăsătură ține la un loc toate caracteristicile bogate ale valorii estetice, pe care le enumerăm mai jos.

1. *Fenomenalitatea valorii estetice*. M. Geiger a arătat, în referatul său despre estetica fenomenologică, natura fenomenală a valorilor estetice. „Valoarea și nevaloarea estetică a vreunei modifi cațiuni nu revine însă obiectelor întru cât sânt obiecte *reale*, ci numai întru cât sânt *date ca fenomene*. Valoarea rezidă în tonurile intuitive ale unei simfonii — în tonurile ca fenomene — nu în faptul că ele depind de oscilațiile aerului. Statuia nu are importanță estetică, pentru că este bloc real de piatră, ci drept aceea ce este *dată* contemplatorului, drept reprezentarea unui om. Iar din punct de vedere estetic este cu totul indiferent faptul că artista care reprezintă pe Gretchen este bătrână și urită și nu datorește aparența tinereței fragede decât artificiiilor de toaletă, fardurilor și luminei rampei. Aci este vorba de înfățișare, nu de realitate” — observă Geiger. Fenomenalitatea însă nu trebuie confundată cu aparența, cu iluzia. Căci „în momentul în care se introduce în estetică ideea aparenței, nu se analizează numai fenomenele estetice, ci se introduc puncte de vedere ale realității”, — constată mai departe Geiger. „Prin latura lui fenomenală obiectul estetic nu este aparență. Într'o aparență — bunăoară, când socotim luna de mărimea unei farfurii — se atribue fenomenului o realitate pe care nu o are. În ordinea estetică dimpotrivă, peisajul dintr'o pictură nu este perceput ca realitate, ca ceva real care se dovedește apoi a fi ceva ireal, ci ca un peisaj *reprezentat*, ca un peisaj care este dat ca ceva reprezentat. În momentul în care se introduce în estetică ideea iluziei, ideea opoziției dintre realitatea dată și irealitatea faptică, se părăsește domeniul fenomenalului.”¹⁾ Caracterul lor fenomenal face din valorile estetice niște *valori spectaculare, valori contemplative*.

¹⁾ Zugänge zur Ästhetik.

2. *Expresivitatea valorii estetice.* Cu aceasta ne este dat și un al doilea caracter al valorilor estetice, care consistă în expresivitatea lor. Fie că sânt înfățișate în artă, fie că există difuz în cuprinsul naturii, obiectele estetice reprezintă totdeauna ceva, dobândind astfel puternice accente de expresivitate. Însăși *înfățișarea* despre care am vorbit indică sensul acestei expresivități. Uneori expresivitatea este sporită în artă, revenindu-i caractere simbolice. De aceea, alături de caracterul lor spectacular sau contemplativ, valorile estetice sânt implicit și *valori de expresivitate*.

3. *Caracterul plastic-intuitiv.* Aceste însușiri sânt bineînțelele împrumutate de structura suportului valorii. Și numai analizând structura acestui suport putem pătrunde mai adânc în natura valorilor estetice. Din însăși caracterizarea lui Geiger rezultă că fenomenalitatea valorilor estetice implică și caracterul lor plastic-intuitiv. „Valoarea rezidă în tonurile intuitive ale unei simfonii — în tonurile ca fenomene — nu în faptul că ele depind de oscilațiile aerului” — afirmă Geiger. Iar dacă „statuia nu are importanță estetică, pentru că este bloc de piatră, — după cum zice Geiger — ci drept aceea ce este *dată* contemplatorului, drept reprezentarea unui om”,¹⁾ — în acest moment al reprezentării trebuie să desprindem caracterul plastic-intuitiv al unei forțe care străbate unitar toate cutele pietrei cioplite, pentru a ne înfățișa imaginea unui om. Tot astfel și în poezie, valoarea estetică nu rezidă în conținutul abstract al sensului cuvintelor sau în înlănțuirea lor strict logică și nici în materialitatea sonoră a cuvintelor, ci în înțelesul care se desprinde din caracterul lor plastic-intuitiv, în care semnificația cuvintelor este potențată de muzicalitatea internă și externă a cuvintelor.

4. *Caracterul atmosferic-animat.* Toate acestea însă nu se pot realiza decât datorită unei unități interne, strict specifice, care asigură și întregește caracterul plastic-intuitiv al valorilor estetice. Este natura lor atmosferic-animată, acea dispoziție internă, acel ton afectiv special, pe care, după cum am arătat mai sus, Geiger o consideră ca o calitate obiectivă a fenomenului estetic, inversând vechii termeni ai teoriei simpatiei estetice (*Einfühlung*). Ea ne îndreptățește să vorbim despre *căldura* unui peisaj, despre *veselia* unui cântec și tot ei i se atribuie acea variată gamă a dispozițiilor pe care o regăsim în mijlocul naturii.

5. *Unicitatea valorii estetice.* Unitatea organică a valorii estetice, indestructibilitatea sa ca valoare estetică este legată și de un alt moment, acela al caracterului de *singularitate*, de *unicitate*. O valoare estetică, întocmai ca și opera de artă, nu poate fi înlocuită. Distrugând o valoare estetică niciodată nu vom izbuti s'o refacem întocmai. „Replica unui tablou — observă d. Vianu în *Estetica* dsale (Pg. 63), — este de fapt un tablou nou. Un concert trăește o existență deosebită cu fiecare execuție a lui.” Are dreptate Benedetto Croce, când susține că traducerea bună a unei opere literare trebuie să fie de fapt o nouă capodoperă. Aceasta face atât de dificilă tălmăcirea în alte limbi a poeziilor lirice, a căror valoare artistică consistă în ambianța particulară a cuvintelor. Astfel traducerea unei poezii lirice niciodată nu poate însemna o transpunere fidelă, ci numai o tălmăcire care se apropie de model.

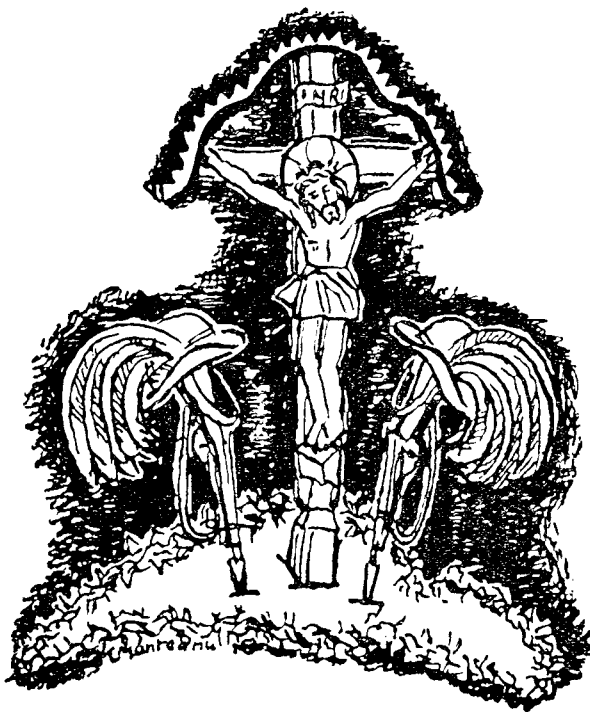
Valorile estetice sânt *ireproductibile*, sânt unice, pentru că ele rezidă în fenomenalitate, care este rodul unui moment unic. Durabilitatea lor nu este prin aceasta compromisă în opera de artă, deoarece creația artistică solidifică fenomenalitatea valorilor estetice. În natură însă, unde suportul valorilor estetice nu este produs de intervenția omului și unde valorile estetice sânt difuze neîntrunindu-se într'un bun, ca în cazul operei de artă, desigur durabilitatea valorilor estetice este efemeră. Dar împrejurarea durabilității mai mari și a stabilității valorilor estetice ale operei de artă nu exclude ca în constituirea lor să fie *ireproductibile, singulare*, de unde și importanța deosebită a originalității în creația artistică. „Chiar în cazul unor replici identice ca execuție și material, — observă d. Vianu în același loc — ceeace s'a repetat a fost actul tehnic al intrupării, nu actul artistic al creației care s'a produs o singură dată și a dat naștere unei opere unice. Din acest fel al operei de artă rezultă imposibilitatea de a o propune ca model și de a fi imitată. În timp ce există modele morale sau religioase sau opere de știință dătătoare de măsură, arta — și fenomenul estetic, adăugăm noi — nu învață pe nimeni nimic și nu alcătuește niciodată o pildă care poate fi urmată.” Acesta este de altfel și sensul „*actului gratuit*” al artei, despre care s'a vorbit atât de mult.

¹⁾ Ibidem.

Caracterul acesta de unicitate al valorilor estetice a fost remarcat și de Bergson, acolo unde ne vorbește despre contemplația estetică, din care nu rezultă cunoașterea unor idei generale, cum o susținea Schopenhauer, ci intuirea obiectului în toată frăgezimea și intimitatea detaliilor sale.

Toate aceste însușiri ale valorii estetice sânt determinate de elementele componente ale obiectului considerat purtător al valorilor estetice. Dacă un obiect devine purtător de valori estetice în măsura în care dobândește *infățișare*, atunci această împrejurare este condiționată de doi factori esențiali: de formă și de anumite calități sensoriale, cum sânt culoarea și sunetul (la care se adaugă într'o anumită accepțiune particulară și cuvântul). Firește, o descriere mai amplă a naturii valorilor estetice reclamă și studierea acestor importanți factori, cari devin astfel ultimele suporturi ale valorii estetice. O analiză mai amănunțită a acestor factori însemnează însă abordarea unor probleme de tehnică, ce nu poate intra în preocupările acestui studiu. În tangență fie doar amintit că acea concepție, potrivit căreia forma este totdeauna ultimul suport al valorii estetice, nu se poate accepta, întru cât există valori estetice care rezidă nu în formă, ci în anumite calități sensoriale, ca sunetul, culoarea și cuvântul. Există, bunăoară, culori omogene — în care deci nu intră jocul formei — și care sânt ele însele purtătoarele unor valori estetice și nu forma lor. Tot astfel anumite sunete dispun de proprietăți estetice și fără intervenția formei, în funcțiunea căreia trebuie să întrezărim un principiu vădit ordonator, dispunând de două posibilități de manifestare: de ritm și de contur. Acolo însă, unde această funcțiune a formei este indispensabilă, e opera de artă, căci acolo forma unifică aspectele difuze ale valorilor, fiind în adevăr ultimul suport al valorii estetice fundamentale a operei de artă.

Ar mai fi poate un cuvânt de spus și despre varietatea valorilor estetice, precum și despre locul pe care-l deține frumosul în cuprinsul acestei modalități axiologice. Dar cum această problemă depășește natura valorilor estetice în general, încheiem prin a observa că frumosul alcătuiește negreșit valoarea estetică fundamentală, fără a fi totodată și valoarea estetică cea mai înaltă.

Poeme

de

Eugenia Mureșanu

E pentru tine

Pentru prietenul Nour

*E pentru tine sufletul acesta dezolat,
Crescut ca un crin în tină.
Să știi: e ultima lui peregrinare
Pe meterezele de lumină.*

*Visul i-a dat extazul morții.
E ultima lui noapte de bal.
E ultima frunză de toamnă,
Căzută la ultimul bal.*

*Ce vei face cu el? Mi-e frig.
S'ar putea să moară la un semn neștiut...
Gătește-te de sărbătoare:
Ora elizeană a început.*

Intr'o zi

*Intr'o zi am să cresc ca un strigăt pe uliță
Și-am să mă desfac în sunete până la capătul satului.
Mă vor culege în palme mânjite copiii din prunduri
Și-mi vor asvârli strigătul în bulboanele vadului.*

*De-acolo mă voiu fereca iu cercuri și-oi trece prin tine, pădure.
Frunzele tale vor piuti ca o lotcă pe fruntea mea obosită.
Se vor scâlda în mine pădureși luceferi desbrăcați de lumină
Și-apoi mă voiu pierde 'n câmpie, de-atâta risipă, în sfârșit, implinită.*

Cineva

*Nu-mi atingeți, oameni, bucuriile mele ursuze.
In fiecare așteaptă să țipe un demon și-o droaie de muze.
Știți, eu îmi petrec viața măturând cerul de stele,
Populând întunerecul cu nălucile mele.*

*Jur că nu mint. Sunt un om desnădăduit
Pe care vedeniile întunerecului l-au ademenit.
Sunt un pisc posac de cremene, solitar,
Cu rădăcina în humă, cu ochii încercănăți de har.*

*Cum aș putea să v'arăt sufletul bolnav ce-l port?
Că-mi tolerez trupul ca pe un rest din tumultul unui mort,
Că spiritul vagabondează în careta apelor lunare;
Sclav singurățărilor palide și avare.*

*V'aș ruga să nu mă compătimiți. E atât de bine să stai treaz în visare.
Cineva, ca și tine, urcă foșnind prin somn, lângă frunte, mari semne de mirare.
Totul e nefăurit. Măinile nu s'au atins, săruturi de buze stinse,
Viața crește 'n anorganic din seva curcubeelor aprinse.*

*Cineva care mi-e logodnic în căutarea de absolut,
Care vine în urma trupului meu mort, lucid și neștiut.
Cineva din care beau suflet până la istovire,
Care va rămâne pur și ne 'nceput, întâia pierdută iubire.*

Tapiossiulii

de

Mircea Drăganu

I

Nu am crezut vreodată că bezna poate fi atât de adâncă, ploaia atât de rece, vântul atât de tăios, ca în acel miez de noapte când am sosit la Tapiossiulii.

Cocoșați, strânși cot la cot, cu desaga de merinde în spate, înaintam cu bărbiile în piept, tăcuți.

Balta era în fața mea, o groapă în noroiul lunecos, nevăzută în întunericul de nepătruns. Mergeam în flancul coloanei. Am știut abia atunci că a fost o groapă în noroiul lunecos din fața mea, când, fără să pot să mă opresc m'am trezit căzut în genunchi, cufundat în apa rece ca ghiața, cu trupul împins înainte, sprijinit în pumni. Patul de pușcă care m'a lovit peste ceafă, lovitura de cismă ce am primit-o în coaste, n'au făcut decât să mă adâncească și mai mult în murdăria lichidă ce se strecura prin țesătura hainelor până la piele.

— Scoală, câine!

Atât am priceput din ploaia de injurături strigate în limbă străină, ce s'au abătut asupra mea. O ploaie de injurături însoțită de o furtună de pumni, lovituri de picioare, izbituri de pat de pușcă.

Cu greutate, cu sforțări imense, sprijinindu-mă pe brațele tremurătoare, m'am ridicat încet, mișcându-mă anevoie prin pasta lipicioasă ce mă cuprindea, printre neîntreruptele lovituri.

Prizonier!

În barba țepoasă sângele se amesteca cu noroiul.

Degetele slăbite învelite într'o mânășă de noroi mă dureau. Șoldurile înțepenite mă dureau. Coastele și pieptul scobit de nemâncare mă dureau. O durere groaznică, o durere totală, o durere infinită îmi pătrunse toată ființa.

Prizonier! Da, eram prizonier.

— Sergent Popa Gheorghe vei înainta cu grupa și vei cerceta dacă inamicul are sau nu formațiuni pe poziții la cota 432!

Așa a sunat ordinul. Înaintea noastră era o vâlcea și pe coasta din față o pădure. Și noroiul care pătrundea tot mai rece prin bocanci, prin haine și ploaia de ghiață care nu înceta și vântul nemilos și întunericul și durerea din brațe, din picioare, din piept, din șolduri mă umpleau de revoltă, de o neputincioasă revoltă înăbușită.

Prizonier!

În mintea mea obosită se înșiruiau întâmplările — nenorocoasele întâmplări — care m'au făcut să cad între focurile unui pluton dușman.

Înaintam cu grijă, răspândiți în trăgători, printre huceaguri, pe brânci, prin iarba înaltă, clătinită de vânt. Focurile noastre au încercat să ne deschidă drum de întoarcere, când am simțit că suntem înconjurați. Dar gloanțele din cartușiere erau numărate. Lovit în frunte căzu Ion Amărinei, în pânțele Nicolae Petrescu. El urlă prelung, gemu, apoi tăcu pentru totdeauna.

Un urlet străpungător străbătu noaptea. Un val de ploaie, un fior sinistru ne cutremură trupurile. Și îndată primului lătrat de câine îi răspunse altul, apoi altul și un cor neînchipt de dureros, de nespūsă desnădejde se ridică împrejur-ne.

Eram la Tapiossiulii.

Din treisprezece câți am plecat atunci, în ziua aceea nenorocoasă în recunoaștere, am mai rămas patru: eu, învățător din Vâlcele, fruntașul Ilie Stoian din Pânceștii Prahovei, Ion Ghincu, plugar din Focșani și Ștefan Mateescu, pantofar din Târgul-Jiului.

Am mai rămas numai patru din treisprezece și acum înaintam prin întuneric cot la cot, înfundându-ne în noroi, gemând de foame, cu bărbile crescute, murdari, bătuți de vânt, de ploaie, încovoiați de nespūsă umilință.

Am fi vrut să ne oprim să ne odihnim, am fi vrut să strigăm de durere, am fi vrut să cădem în genunchi, să implorăm mila Celui de Sus, dar în spatele nostru, în dreapta și în stânga, în fața noastră, auzeam clinchenind ascuțit pintenii sentinelor.

Târându-se în miez de noapte încet ca o râmă, coloana disperată a celor pedepsiți de soartă intra în Tapiossiulii, în lagăr.

II

Stăm întinși alături. Câțiva au adormit. Apa aproape înghețată, ce se scurge din hainele noastre ude, a înmuiat stratul subțire de paie pe care zăceam. Sub noi, pe pământul jilav, rece, s'au născut băltoace după forma trupurilor noastre. Ne înfundăm într'un fel de pastă neagră amestecată cu paie, o saltea incomodă, plastică, desgustătoare. Ne strângem unii în alții cu nădejdea deșartă că ne vom încălzi. Ilie Stoian sforăie culcat pe spate în dreapta mea. Sub cap are o grămăjoară de noroi drept pernă. Ploaia nu mai contenește. Vântul și șiroaiele de apă șuvoiesc prin spărturile bărcilor putregăite.

Mă gândesc acasă.

Acasă... acasă... acasă...

Ah, de câteori nu mă gândisem acasă în cursul îndelungatului drum spre Tapiossiulii! Înainte de a mă întinde în pat, sorbeam domol un pahar de lapte cald... Patul moale mă cuprindea pârintește, perna de puț mătăsoasă îmi odihnea duios capul și plapoma roșie umplută cu vatelină, lucrată cu grijă de mama, mă învelea îmbietoare la odihnă și la somn. Acasă... Cum s'au putut schimba toate dintr'odată într'atâta rău? Ce blestem m'a aruncat în iadul acesta?

Tâmpelile mele svâcnesc. Mii de cuie îmi sflederesc creierul.

Ploaia curge, curge întruna.

Au trecut patru ore de când ne-am întins pe pământ. Spărturile barăcii încep parcă să se albească. Afară pași greoi se apropie: clinchetul obsedant al pintenilor paznicilor.

Ușa e smulsă brusc. O umbră colosală se ivește în cadrul ei. Aruncă un șir de cuvinte neînțelese. Câțiva dintre noi se întorc pe o rână întrebători. Umbra înaintează, strigă. Tot mai tare strigă. Și cu biciul de piele începe să izbească în grămadă.

— Scoală, câine!...

Întorcându-ne gemând sub loviturile nemiloase ale paznicului, sprijinindu-ne pe brațele slăbite, plini de paie, de noroi scorojit, izbutim să ne ridicăm, unul câte unul, din porcăria un-suroasă în care zăcusem. Ieșim afară în ploaia rece, neîntreruptă. Trebuie să fie ora cincii dimineața. E încă întuneric. Ne așezăm în șir, tremurând de frig și de oboseală. Ilie Stoian injură. Mateescu plânge. Sub povara amărăciunii stăm încovoiați. Ghionturile sentineli, primite în spate și coaste, ne îndreaptă. Suntem așezați în front doi câte doi, rânduți cu severitate și lovituri de bici. Le simțim urma arzătoare pe carnea udă. Suntem duși la altă baracă, unde ni se dau casmale și târnăcoape.

— Se vede că n'o să mâncăm azi dimineață! — zice Ion Ghincu, mestecând în dinți o sdreanță.

Om mărunțel, iute în mișcări, negricios, visa mereu la ogrăzile sale, la nevasta și copiii lăsați acasă. Istoriile lui — șoptite noaptea — cu gigantice mămăligi cu brânză, mâncate cu poftă la munca zilnică a câmpului, ne fermecau. Mestecam atunci, ca să ne înșelăm foamea, tot ce găseam la îndemână: așchii de scânduri, rădăcini, sdrențe. Iar ochii noștri priveau în neant, unde

vedeau plutind într'un nimb luminos, ca o năluca amăgitoare — o închipuire a dorințelor noastre neîndestulite — o gigantică mămăligă cu brânză fumegândă.

Da, n'am mâncat în dimineața aceea. Casmalele și târnăcoapele de pe umerii noștri deveneau tot mai grele, cu cât bucata de drum bătută sporea. Iarăși ne încovoiam. Iarăși ne îndreptau loviturile nemiloase și injurăturile aspre ale paznicilor. Înainte!

Ploaia nu contenea. Noroiul creștea, creștea mereu. Casmalele, pe care mâinile noastre slăbite abia le ridicau, tăiau prin lutul moale șanțuri de scurgere adânci și largi. Abia tăiate, apa se strângea în ele și acoperea picioarele noastre până la genunchi. Ne mișcam cu greu, cu încetineală, flămânzi, sleiți, învinși. *Trebue să ne mișcăm. Trebue să ridicăm casmaua, trebue să tăiem cu ea pământul.*

Nu putem să strigăm, nu putem să injurăm, nu putem să plângem. Ochii doar ni-s în lacrimi. *Trebue să tăcem.*

Scuipăm câteodată în stânga sau în dreapta scârbiți de viață.

Baionetele și privirile sentinelor sticlesc în ploaie.

III

Ziua nu putem să vorbim între noi. Ordinele sunt extrem de aspre. Pedepse mari sufăr cei ce îndrăznesc să-și șoptească măcar câteva cuvinte.

Un camarad dintr'un regiment de roșiori, un flăcău bine făcut cu ochi albaștri și păr castaniu, curbat sub greutatea unui sac de piele ce purta în spate, se poticni scâpându-l.

— Ajută-mă, frate! rugă el pe altul, care pășea alături, mai ușor încărcat.

Pentru aceste două cuvinte spuse fu pedepsit cu cincizeci de lovituri de nuiete pe spate în fața tuturor prizonierilor din lagăr.

Atunci, în ziua aceea când am fost adunați cu toții, în rânduri mohorite, plictisiți și triști, pentru a privi pe cel bătut, mi-am dat seama bine de mărimea lagărului unde ne duceam blestematele noastre zile. Patru mii de nefericiți murdari și plini de păduchi — neputând să se scarpine, de teamă — așezați în careu, priveau aproape îndobitociți cazna fratelui lor. La început el nu țipă. După primele douăzeci de lovituri aspre ce căzură la intervale regulate, ca izbiturile unui ciocan pe niccvala răbdătoare, începu să strige și să geamă, apoi spre sfârșit tăcu. Fu aruncat în nesimțire în noroiul puturos.

Noaptea însă, când pașii sentinelor se îndepărtau, începea lumea destăinuirilor. Culcați pe spate sau pe o coastă, ne apropiam încetșor unii de alții și ne șopteam în urechi amintiri, dureri, speranțe.

Intr'o astfel de noapte, Ilie Stoian își deschise inima mie. Ii simțeam suflul vorbelor în urechi.

— Ea mă așteaptă de bună seamă. Așteaptă cu nerăbdare vești dela mine. Și nu-i pot trimite niciuna... niciuna...

Se opri. Zisei îngândurat:

— Da, așa e. Suntem cu totul izolați. Și ai mei sunt cu siguranță neliniștiți. Dar așa e războiul... Poate totuși îi vom revedea...

— Am cunoscut-o într'o seară la o petrecere din Ploiești. Ne-am iubit mult. De când am plecat pe front, i-am scris mereu. Și acum de atâta timp nu i-am mai dat nicio știre. Poate crede că am murit. Poate...

Mie mațele îmi ghiorăiau de foame, aveam dureri ușoare în mușchii brațelor și a-i picioarelor, dureri continue. Priveam fix în noapte. Simțeam gelozia chinuind inima camaradului meu de nefericire; poate l-a uitat; poate iubește pe altul.

— Ar trebui să mă întorc... S'o văd... S'o opresc... Mă gândesc atât de mult la ea... Parcă-i văd și acuma părul ei negru mătăsos, buzele carnoase, obrații albi ca spuma... Așa cum a fost în ultima seară...

Pașii atât de cunoscuți, acei pași grei care ne izbeau creierul ca niște tampoane, se apropiu. Șoaptele încetară ca la apropierea unei clipe de groază.

Nu puteam nici să ieșim noaptea afară. Trebuia să ne facem treburile prin colțurile barăcii. O duhoare de nesuportat ne pătrundea în nări, oprindu-ne răsuflarea, înăbușindu-ne. Cu timpul ne-am obișnuit. Un camarad, care nu înțelesese bine ordinele, voise în prima noapte să iasă afară din baracă. Il auzirăm bâjbăind prin întuneric, deschizând ușa. Fu împușcat pe loc, fără somație. Mateescu aiură toată noaptea, gemu și strigă prin somn. El e cel mai simțitor dintre noi. Dimineața am găsit cadavrul împușcatului păzind intrarea barăcii.

IV

O săptămână în șir, de câte ori intram și ieșeam din baracă, dimineața când ne sculam, seara când ne culcam, ne poticneam de cadavrul camaradului nostru. Ciorile, pe care nu le alunga nimeni, începură să-i dea târcoale. Unii treceau pe lângă el nepăsători. Ilie Stoian injura între dinți și strângea din pumni:

— Căinii, căinii, căinii...

Mateescu se oprea de fiecare dată, începea să tremure și fugea. Adormea cu greu. Se scula prin somn șezând, vorbea, ofta, gemea. Intr'o noapte strigă atât de tare, încât sentinela, auzindu-l, tăbări în baracă. Un val de vânt amestecat cu ploaie năvăli înăuntru. Ușa se izbi de pereți trosnind, stârnind din ungherele întunecate fiori de groază. Nimeni nu se clintea. Mateescu tremura ca varga. Dinții îi clănțăneau. Felinarul împrăștia o lumină roșcată, tăiată de umbre mișcătoare.

— A, tu ești acela care latri! — rânji sinistru sentinela. Il prinse de guler, îl ridică puțin și începu să-i care peste spate, peste coaste, unde ajungea, cu biciul cu noduri de fier. Jap, jap, jap! Auzeam un gemet adânc, un strigăt înăbușit. Jap, jap, jap, jap! Nimeni nu se mișca. Toți stăteam cu răsuflarea oprită. Jap, jap! Când se sătură de bătaie, sentinela târi pe Mateescu afară, trântindu-l lângă ușă. Apoi se 'ntoarse spre noi:

— Cui nu-i place înăuntru, doarme afară!

Auzeam vântul fluierând prin acoperișul spart. Auzeam ploaia rece izbind pereții și geamurile minuscule și nespălate. Era întunec ca în mormânt.

Toată noaptea Mateescu stătu lângă cadavru. Era singurul loc mai adăpostit, unde ploaia și vântul băteau mai puțin. Când se trezi din amețeața pricinuită de loviturile de biciu, voi să-și îndrepte trupul, să se așeze mai bine. Atunci, se izbi de cadavru. Se depărtă cu spaimă. Era ploaie, era vânt. Pe jos erau bălți. Un întuneric gros ca un zid de piatră se ridica împrejur. Să străbată prin el, nu avea curajul.

El rămase pe loc împietrit, copleșit de groază. Deodată i se păru că aude o voce slabă, șuerată, subțire ca un fir, răsbătând și amestecându-se cu vuietul vântului:

— Rămâi aici, frate. Să stăm de vorbă. Ține-mi de urât.

Nu se putea vedea nimic. Nu se auzea decât vântul și ploaia. Mateescu simți cum șiroaiele de apă îi străbăteau hainele, picurii de ploaie îi scaldau obrajii. Vântul sălbatic îi smulgea zdrențele de pe el și-i desgolea corpul sleit de oboseală și dureri. Un fior de frig îl cutremură. Se lăsă în genunchi în noroi. Se aplecă înainte. Se culcă, lipindu-se de cadavru. Era la adăpost. Nu mai era singur.

A doua zi dimineața îl găsiră așa, rezimat într'un cot, șoptind dragăstos, desmierdând mortul. Zâmbea. Curăța cu unghia noroiul scorojit de pe gulerul mortului, îi răsuca mustățile. Nu simțea duhoarea cadavrului în descompunere.

Ilie Stoian se apropie de el.

— Ce faci?

O privire ștearsă, temătoare, luci în ochii lui albaștri.

— Mi-a spus: „Frate, rămâi aici. Ține-mi de urât.”

Stoian îl trase de umăr.

— Vino!

Mateescu se propti pe călcăie, se agăță de hainele mortului.

— Mi-a spus: „Frate, rămâi aici. Ține-mi de urât...”

Ilie Stoian își pierdu răbdarea, îl trase mai tare, se răsti:

— Vino, vino odată!

Vocea lui Mateescu deveni aspră, un fel de gemăt gâlgăit de negație și revoltă răspunse. O privire de ură se aprinse în ochii nenorocitului. Incepu să izbească în aer cu mâinile, apărându-se. Nu. Nu. Nu voia să plece de lângă mort. Ne privirăm unii pe alții înlemniți. Un nod ni se așază în gâtlee și se cobori până în stomac ca un plumb. Înțeleseserăm.

Cu pași grei sentinela se apropie. Iși făcu loc printre noi cu biciul. Infășcă, fără să zică o vorbă, pe Mateescu, care se crampona de zdrențele mortului. Loviturile ce le primi nu făcură decât să-i scoată un urlet răgușit. Se ținea cu toată forța unui nebun de mort. Nu. Nu. Nu-l va părăsi. Atunci paznicul începu să târască după el nebunul și mortul prin noroi, lovind mereu. Noi priveam în tăcere, cu fețele crispate, cu mintea amestecată. Un bulgăr de plumb ne umflă stomacul.

Din pricina bătăii pe semne, Mateescu muri. Fu îngropat alături de cel care îi ținuse tovarășia în noaptea fatală. Fură primele cruci pe maidanul dela nord-vestul lagărului.

V

Mi-am întors fața îngreșoșat. Mi-aș fi dus mâna la nas, dar gestul acesta mi-ar fi fost fatal. Sentinela veghia. Ciorba de coji de cartofi, de cozi de ceapă și alte ierburi, a căror nume nu l-am putut stabili, neagră-verzuie, cu bucăți de pâine de țărățe uscată, împrăștia un miros de nesuferit. Ce avea în ea? În silă, cu sfortări de voință, reușii să înghit primele linguri. Era totuși caldă. Poate de aceea am mâncat-o până la sfârșit, uitând scârba. Dar foamea n'am stâmpărat-o.

Gura mi se umplea de salivă. Mestecam în gol ziua întreagă. Seara cădeam zdrobit pe lutul rece. Gândurile mi se răscoleau, îmi spintecau creierul cu fâșieri dureroase, mușchii gâtului se discordau și capul îmi cădea moale pe perna de noroi. Mi-era foame. Aceași ciorbă murdară, amară, în fiecare zi odată — din fericire și din nefericire numai odată — era toată hrana noastră.

— Nu mai pot! — îmi spuse într'o noapte Ilie Stoian. — Imi sfârtecă foamea pântecul. Nu mai pot răbda.

Tăcu o clipă. Un ghiorăit rupse tăcerea.

— ... Nu mai pot răbda. Nu știu ce să fac. Imi vine câte odată să strig, să urlu, să dărâm tot ce-mi stă în cale, să prind de gât sentinela. Foamea îmi găurește mațele goale. Trebuie să scap de aici... Am să fug...

Am tresărit atunci înspăimântat. Mi-am strâns puterile și am încercat să-l potolesc.

— Să încerci aceasta e zadarnic. Cum vei putea străbate gardurile întreprinse de sârmă ghimpată ce înconjoară lagărul? Vei fi observat și împușcat. Nici nu te gândi la asta. Așteaptă. Aibi răbdare.

— Răbdare? — oftă revoltat Ilie Stoian. — Răbdare, mereu răbdare. Cum poți să-mi spui asta? Tu nu te gândești că dincolo o femeie, pe care o iubesc, poate mă așteaptă, poate plânge, poate suferi? Voi fi liber. Voi putea din nou să ajung la căsuța unde mi-am trăit fericirea. Gândește-te...

— Să încerci să scapi e foarte greu. Știi cât de bine suntem păziți.

— Totuși mi-am făcut un plan. Sunt aproape sigur că voi izbuti. Dacă nu, aici pe hârtia aceasta sunt scrise două nume. Dacă tu vei scăpa de aici, rămânând aici, știi ce trebuie să faci. Arma ce-mi trebuie am găsit-o, acuma două săptămâni, prin noroiul șoselei. Probabil dela o mașină.

Scoase dintre zdrențele unde îl ascunsese cu grijă un clește mic ruginit. Mai zise:

— Decât așa vieță...

Apoi se întoarse cu spatele spre mine. Era o noapte ca toate celelalte, dormită în mirosul nesuferit de sudoare, de murdărie și noroi, în frig și groaznică mizerie. Somnul potolea pentru puține ceasuri chinurile foamei.

În seara ce urmă, locul lui Ilie Stoian rămase gol lângă mine. Era destul de întuneric în baracă pentru ca nimeni să nu observe, înafară de cei doi vecini, Ion Ghincu și eu. Așteptam cu răsuflarea oprită, încordat, tot mai încordat, cu cât timpul trecea.

Urmăream în gând pe Ilie Stoian. Îl vedeam tupilându-se într'unul din șanțurile de scurgere ce le săpasem în curtea lagărului, pentru a scăpa de sub supravegherea sentinelilor. Pășind prin întuneric și apă cu grijă, ca să nu se audă plescăitul pașilor, se apropie de gardul de sârmă ghimpată. Acum scoate cleștele ruginit, prinde între dinți sârma, strânge cu putere, smu-

cește. Un zâmbet îi iluminează fața. Prima izbândă. Se întinde. Al doilea fir. Se târăe pe brânci. Străbate...

În baracă horcăitul celor ce dorm pare un cor funebru. Ascult atent să prind din depărtări cel mai mic șgomot. Impenetrabilă, ca un zid de fontă neagră, mă inconjoară noaptea. Nimic.

Mă ridic pe un cot. Veghiez. Deodată tresar. Câteva împușcături răsună în depărtare. Apoi tăcerea și noaptea. Spre dimineață suntem sculați pe neașteptate. Suntem așezați în rânduri, perchiziționați cu asprime, desbrăcați până la piele. Loviturile ne sfârtecă pielea. Sângele ne umple în curând. Apoi suntem culcați așa goi în noroi. Se porunciseră cincizeci de culcări. Puțini dintre noi au izbutit să se ridice după primele douăzeci. Ceilalți au rămas întinși, gemând și plângând, incapabili să se ridice, suferind neputincioși bătaia.

Înspre seară s'a aflat că Ilie Stoian a fost împușcat de o patrule ce-l surprinse pe câmp, la zece kilometri de lagăr.

VI

Păduchii i-am adus cu noi, când am sosit în lagăr. Noi ne obișnuisem cu ei încă de pe vremea când eram în tranșee, dar aici dela o vreme se înmulțiseră îngrijorător. Îi urmăream în zadar ca să-i prindem și să-i turtim. În locul lor apăreau alții. Sâmbătă după amiază, când era curățenia, aceasta ne era ocupația. Rufele noastre spălate cu apă rece, fără săpun, rămâneau tot negre. Unul dintre noi, Purcel, inventase un joc „de-a păduchii” — un fel de joc de întrecere. A cărui păduche fugea mai tare, câștiga premiul, fie o bucată de coajă de pâine uscată, dosită, fie un muc de țigară găsit în drum.

Mă întindeam seara în noroiul de paie sfărmate și umede și așteptam. Așteptam să treacă nopțile și zilele. Nopțile treceau repede, prea repede, pline de gânduri și visuri de-acasă. Reve-deam, închizând ochii, colinele semănate cu grâu ale sătișorului unde copilărisem. Apoi casele, albe din Vâlcele, unde eram învățător. Îmi visam cunoscuții, rudele, frații și pe mama. Se apropiiau de mine, se aplecau deasupra nenorocirii mele și îmi vorbeau cu glas de mângâiere. Dureroase sbuciumări îmi răvășeau inima înfrântă, hohote de plâns mi se urcau în gât. O, ce rece era mizerabilul meu culcuș! Ce frig, ce foame îmi chinuia trupul întreg! Vântul se strecura printre crăpături, ploaia bătea ca degetele morții în scândurile barăcii. Noianul de nestrăbătut ce mă izola de realitatea pe care o dorea sufletul meu, se înfățișa în toată imensitatea lui, se îngroșa împrejur-mi și-mi strângea creierul ca într'un cerc de oțel.

Locul lui Stoian lângă mine îl luase Ghincu. Tăcut se culca, tăcut se scula. Gândurile și privirile lui călătoreau totdeauna departe. Nu mai povestea ca altădată. Se uita la mine, ofta și își prindea capul cu mâinile clătînându-l desnădăjduit. Ce s'a ales de nevasta lui? Ce s'a ales de copiii lui? Într'o dimineață, rezemându-se într'un cot, îmi spuse cu glas moale:

— Parcă mi-e mai frig ca altădată...

Seara se cuibări mai bine în culcușul lui murdar și tremură de friguri toată noaptea. A doua zi abia se ținea pe picioare. Apoi febra i se urcă. Noaptea dormea neliniștit. Mă 'ntorceam încet către el și priveam în întuneric. Bolborosea cuvinte neînțelese. Respirația lui grăbită îmi suna ritmic în urechi, ca șgomotul valurilor sfărmate de vânt. Contemplam mizeria noastră. Măsuram nenorocirea.

Zilele ce urmau Ghincu continuă să vie în rând cu noi la muncă. Adeseori se prăbușea amețit de febră. Se scula impletecindu-se cu greu, ridicându-se anevoie, deșteptat de plesniturile primite: paznicii veghiau. În curând pete roșii se iviră pe pielea lui veștejită. Nu se mai putea scula. Rămase în baracă. Nu-l mai scula ciomăgeala sentinelelor. Fu ridicat și târit într'o baracă goală din vecinătatea noastră.

Am stat multă vreme, șezând, în seara când m'am văzut și mai singur, aplecat deasupra vieții, îngârbovit de gânduri. Am rămas numai eu printre cei sănătoși, dintre toți cei patru camarazi, singur în drept să mai sper. Mai puteam spera? Copleșit de talazurile trecutului, mă înfioram judecând primejdia neasemuită ce ne dădea de azi înainte târcoale tuturor. Tifosul exantematic făcuse prima victimă în lagăr.

VII

Nimic nu se schimbă în cursul zilnic al vieții din baracă. Aceeași duhoare ne sufoca noaptea, aceeași murdărie nesuferită ne rodea. Ne scărpinam mereu, căutând zadarnic să facem victime printre păduchii ce se ascundeau în sdrențele noastre. În schimb, ei făcură printre noi. Pe rând. Azi unul, mâine altul. Într'o săptămână mai mult de zece dintre noi trecură în cealaltă baracă. Iar în săptămâna ce urmă, baraca se goli și mai mult.

Mâncam aceeași mâncare de canal, ne trudeam sub cerul împietrit, cu aceeași muncă de sclavi. *Mai puțin, munceam mai mult fiecare. Ne sculam mai de dimineață, ne culcam mai târziu.* În curând însă o parte din cei rămași avură altă soarte. Nu mai fură duși pe drumurile jilave, prin ploaie, prin vânt, prin noroiul până la genunchi. Într'o zi sosi o căruță de scânduri. Fură descărcate în baraca rămasă aproape goală. Ni se dădură ferăstraie, câteva ciocane, clește și cuie. Sentinelele fură dublate. Eram perchiziționați la ieșirea și la intrarea în baracă. Astfel am învățat să facem sicrie.

Făceam și cruci de lemn. Pentru fiecare sicriu o cruce. Fărăitul ferăstriaelor și ciocănitul ciocanelor acopereau vaietele muribunzilor ce pătrundeau până la noi din baraca vecină. Apoi scrijeleam câte un nume pe fiecare cruce. Am scris într'o zi și numele lui Ghincu, tăind cu briceagul șanțuri drepte prin care s'au scurs lacrimile mele. Zadarnic îl vor mai aștepta nevasta și copiii lui dragi...

În vremea mesei gemetele celor ce sufereau le auzeam mai limpede. Am fi gemut și noi adesea de foame, am fi urlat de amărăciune, de durere, de revoltă. Dar nouă ne era oprit. Noi trebuia să suferim în tăcere. Strângeam din dinți când biciul sau bâta paznicului ne ardea mâinile sdrobite de muncă. Strângeam din pumni când în marșuri spatele și picioarele ne erau izbite de paturi de pușcă. Tăceam când eram palmuiți. Piecam capul când eram scuipați. Și nopțile acelea când ne sgârceam în noroi desnădăjduiți, plângând fără hohote, numai cu ochii, acoperindu-ne urechile cu mâinile să nu auzim tumultul înfiorător ce se ridica în preajmă-ne. Nopti de sbucium, de suferință și chin. Scârțăitul scândurilor mișcate de vântul aspru, șuerul lui prin spărturi, sfârșitul adormiților, hârăitul gemetelor și al vaielor celor ce delirau și mureau atât de aproape de noi, vuia neîntrerupt ca un cântec lugubru al unor strigoi.

Tăiem de zor cruci și sicrie, din zori de zi până târziu în noapte. E o muncă totuși, care ne place mai mult decât căratul pietrelor și tăiatul de șanțuri în apă până în genunchi, în vânt și ploaie. Degetele noastre sângeră, mușchii ni se destind slăbiți. Câte unul din noi ametește cuprins de febră. Încearcă să se sprijine. Cade. E dus în cealaltă baracă. Noi urmăm înainte lucrul cu înfrigurare. Nu scăpăm jos scândurile, nu batem strâmb cuiele, căci biciul paznicului ne face să regretăm. Sicriile ies drepte din mâinile noastre. Sunt din scânduri uscate, iar așternutul nostru e umed. Cum ne-am culca în ele să ne odihnim! Să tragem un somn bun. Favorul acesta îl au însă numai morții.

VIII

Suntem la fel de galbeni, la fel de desbrăcați, la fel de sdrobiți. Suntem de aceeași dureri chinuiți, același crunt destin ne apasă. Gândurile noastre sunt aceeași, vorbele noastre ar fi asemuitoare. În zadar stă paznicul cu ochii și urechea la noi să prindă cea mai mică șoaptă. Am uitat să mai vorbim. Ne mișcăm ca niște automați, ca niște umbre. Sdrențele spânzură decolorate pe trupurile noastre sleite. Seara, înainte de a părăsi lucrul, privim sicriile terminate, rânduite unele lângă altele: zece, cincisprezece de fiecare om. Le vopsim cu var. Sunt albe ca spuma. Ni se cer în fiecare zi tot mai multe. Iar numărul celor ce mai pot tăia sicrie se rărește. Nu mai dovedim cu lucrul. Ne grăbim. Dăm zor. Dar nu mai avem puteri. Suntem flămânzi. Ne dor mușchii lipsiți de hrană, ne doare pântecul. Ciorbă goală, numai ciorbă. Atât.

Peste puțin timp nu mai primim scânduri. Facem o mică pauză. În sfârșit suntem iarăși scoși din baracă și rânduiți în șiruri. Ni se dau târnăcoape și casmale. Apoi ne îndreptăm spre marginea lagărului. Maidanul pustiu altădată nu mai e gol. A fost lărgit. Sute de cruci, dese ca pădurile de brazi, păzesc sute de morminte. Am fremătat văzându-le.

Săpăm acum pe locul rămas gol în pământul jilav o groapă largă, destul de adâncă. În fund izvorăște apă. Aducem apoi cu vadra var și-l împrăștiem pe gura, pe pereții și pe fundul gropii. Din scândurile rămase improvizăm câteva târgi. Trecem în baraca contaminărilor de tifos și încărcăm.

Pe târgi nu încap toți. Cei mai tari din noi trebuie să poarte pe umeri câte unul din foștii noștri camarazi de lagăr. Se împiedecă adesea, se împleticesc și cad, scăpând cadavrul. Obrajii le ard de loviturile biciului paznicului zelos, carnea le sfârâie. Se ridică cu greu.

Aruncăm repede sarcina în groapă, ușurându-ne. Ne ștergem fruntea de sudori. Răsuflesc puțin. Strângem apoi încet pământul răscolit și-l aruncăm peste camarazi: să fie acoperiți și despărțiți pentru totdeauna de mizeria noastră fără margini, de această nebună și înspăimântătoare suferință.

Purcel e cel mai slăbit dintre noi. Ridică cu greu lopata plină cu bulgări de pământ. Mișcările lui devin nesigure.

Se clatină.

Alunecă.

Se prăbușește în groapa plină de morți. Încearcă să se ridice, dar nu poate, prins între cadavre. Ne strigă să-i ajutăm. Intind lopata să se apuce de ea, ca să-l trag afară. Dar o mână puternică mi se încheștează de gât și mă trage îndărăt. Simt răsuflesc fierbinte a paznicului vâjând în spatele meu. Injurăturile îmi clocotesc în urechi. Tremur de durere sub loviturile crunte ce le primesc.

— Mai departe, ticălosule!

Infrângând junghiurile care îmi taie carnea plesnită, mă îndoiesc șovăitor, ridic lopata și buimăcit îmi urmez, înecat de oroare, lucrul.

Am împlântat o cruce pe vârful, când mușuroiul fu gata.

Câte cruci n'am cioplit! Câte cruci n'am împlântat pe mușuroaie proaspete! Pe cine să plângem dintre atâția? Sufletele ne sunt devastate de propriile noastre chinuri, de durere, de umilință, de ură și blesteme. Trupurile ni se prăbușesc ruinate, consumate de lipsuri, de foame și bătaie.

Pe cine să plângem? Câți dintre noi vor scăpa? Prin ce minune?... Nu mai sperăm nimic. Zilele sunt amare, mințile ne sunt chircite de teroare. Toate se prăbușesc într'o desna-dejde infinită...

IX

Când astăzi junghiurile reumatice mă încârligă, mi se par zile fericite. Insemn pe hârtie aceste amintiri ce-mi par mie însumi smulse dintr'un vis de infern. Revăd în minte vastul maidan prefăcut în cimitir, crucile aplecate și udate de ploi și mușuroaiele care ascund trupurile tovarășilor mei de nenorocire. Plâng.

Camera e caldă. Nepoțica mea se joacă într'un colț. Se oprește deodată mirată și se apropie de mine întrebătoare.

— De ce plângi, unchiule?

O ceașcă cu ceai fierbinte cu rom și lămâie mă așteaptă. O aromă dulce îmi pătrunde în nări. E bine. Ce să-i răspund?

Poezii

de

Virgil Șotropa

Stejarul

*Bătrân stejar cu crengi în inserare,
Uitat de vreme, și azi stai în picioare!
Privești în juru-ți cu melancolie
Și-a ta poveste mi-o îngâni tu mie:*

*„Pe-aceste văi, din veacuri de demult,
„Ecol de cântări și-acum l-ascult;
„'l șoptesc, în miezul nopților pustii,
„Izvoare risipite pe câmpii..*

*„Aștept mereu, din depărtări, s'apară
„Ca 'n tinerețea-mi de odinioară
„Pierduții oaspeți peste zări apuși..*

*„Zadarnic îi tot caut: ei sunt duși!
„...Parc'au fost ieri și totuși de atunci
„In neguri anii, singur, m'au uitat pe stânci...*

Reminiscente

*Se leagănă pomii în vântul de toamnă,
Se scutură frunze, talanți de aramă..
Spre clipele-apuse solii mă îndeamnă,
Aduceri aminte, în șoaptă, mă cheamă.*

*In goană trec norii pe-a cerului punte,
Se stinge talanga pe culme de munte..
O naie se pierde pe valuri departe,
De-a vremilor mână se 'nchide o carte..*

*Spre timpuri trecute, cu-al lor viers mă 'mbie
A viselor moarte chemare pustie...*

Crucile de drum din jud. Hunedoara

de

Coriolan Petranu

În anii 1938 și 1939 am parcurs jud. Hunedoara pentru a studia bisericile de lemn. În călătoria aceasta am fost surprins de numărul și valoarea crucilor de drum și am găsit că e necesar pentru știință a cerceta aceste minunate produse ale artei țărănești și a expune într'un studiu concis rezultatele, până ce se va putea publica odată o monografie asupra lor, cu tot materialul documentar adunat.

Crucilor de cimitir și de drum li s'a dat oarecare atenție de către cercetătorii români, totuși foarte puțin material s'a publicat. Pe când datinele de înmormântare au găsit în T. T. Burada, S. Fl. Marian, Flachs și alții monogrfii, crucile așteaptă încă o monografie. Autorii români împreună nu au reprodus mai mult de 20 cruci din Ardeal. Muntenia și Oltenia a fost mai bine cercetată prin cele 24 publicate de I. Voinescu ¹⁾ și altele de Al. Tzigara-Samurcaș. ²⁾ Dintre străini Sofia Torma ³⁾ s'a ocupat cu cele ardelen (1894) și T. Schmidt ⁴⁾ (1914) în câte un studiu, iar K. Hielscher a reprodus recent (1933) cinci din Ardeal. S. Torma consideră cultura și religia Tracilor ca luată dela vechii Babilonieni, ca adoratori ai corpurilor cerești (părere îndrăzneată) și găsește la poporul român urmele cultului asiatic al soarelui prin aplicarea acelorași simboluri: roata, discul, triunghiul, dreptunghiul, conul, luna, steaua, mai ales la crucile de drum. Crucile acoperite formează un triunghi, ele mai au un triunghi în centru: ochiul lui Dumnezeu — simbolul soarelui; triunghiul îl mai găsim și în jurul capului Mântuitorului; discul îl găsim și la întâlnirea brațelor crucii și chiar razele soarelui. Torma crede în continuitatea tracică a poporului român și ca atare consideră ca tracice călușerul, țurca, decorul capului cu coarne, părul lung, acele de păr, portul, priculicii, ornamentica; cultul soarelui îl vede în primele două. Dintre Români Iorga, ⁵⁾ Tzigara-Samurcaș ⁶⁾ susțin moștenirea tracică a ornamenticei noastre geometrice-abstracte, acesta din urmă crede în legătura directă dintre strămoșii preistorici de vreo 5000 ani și țărănul român al zilelor noastre. G. Téglás ⁷⁾ constată și el dominarea motivelor geometrice la noi, ornamentica lineară o găsește la obiectele neolitice, iar în epoca bronzului cercul, romb, triunghi și de sigur nu fără motive politice condamnabile conchide: „din aceasta însă pentru toată lumea nu tragem concluzia că locuitorii noștri de munți ar fi urmași direcți ai locuitorilor primitivi, precum a crezut a constata din unele analogii răp. Sofia Torma. Numai aceste elemente decorative s'au moștenit în seria generațiilor, fără orice raport etnic". Téglás vede în creștăturile din jud. Hunedoara poezie veritabilă, manifestarea geniului popular, care nu copiază servil, fiecare măestru

¹⁾ I. Voinescu: Monumente de artă țărănească din România. București, f. a. — ²⁾ Al. Tzigara-Samurcaș: Arta în România. București, 1909. — ³⁾ S. v. Torma: Ethnografische Analogien. Jena, 1894. — ⁴⁾ T. Schmidt în „M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője”. Budapesta, 1914. — D. Comșa: Album de creștături în lemn. Sibiu, 1909, tab. 36. — V. Păcală: Rășinariu. Sibiu, 1915, p. 493. — K. Hielscher: Rumänien. Leipzig, 1933, il. 223—8. — T. Papahagi: Images d'Ethnographie Roumaine, 1928—30. Buc. I 77, II 42. — R. Vuia în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—28”. București, 1929, I. pl. XXI—XXIII. — ⁵⁾ N. Iorga: L'art populaire en Roumanie. Paris, 1923, p. VII—XII. — ⁶⁾ Al. Tzigara-Samurcaș: Izvoade de creștături. Buc. 1928, p. 9. — ⁷⁾ G. Téglás în „M. N. Múzeum Néprajzi Oszt. Értesítője” 1906, p. 126—37.

inspiră operei sale pecetea personalității. Motivele principale sunt după el: 1. cercul combinat cu X; 2. șirul de romburi înlanțuite, combinate cu cerc și triunghi; 3. crucea lui Andrei și cea greacă; 4. soarele cu decor de compas, luna, jumătatea de lună. După d-l Tzigara motivele creșterilor țaranului român sunt triunghiulare, dreptunghiulare, rombice, rotunde, semicercuale și eliptice, orânduite după principiul repetiției, alternanței, simetriei și radiațiunii. Circumferința și liniile ondulate reprezintă numai o treime din izvoade. Desvoltarea motivelor primordiale și mai ales coordonarea și comasarea lor este proprie poporului nostru. Muchia de tăiere este întotdeauna înclinată și niciodată în unghi drept cu suprafața.¹⁾

T. Schmidt scrie: „In anumite locuri astfel de cruci sunt capod'opere de artă industrială și străinul nu se poate în deajuns uimi, de unde ia copilul simplu al naturii invenția și dexteritatea mare, prin care uneori își exprimă toată lumea ideilor în crucile cioplite“. In cimitire se ridică de obicei cruci mici, nu stâlpi, care sunt mai rari și destinați femeilor. Crucile acestea se execută câteva zile după înmormântare, mărimea lor variază după etatea mortului, ele uneori sunt colorate, mai des însă nu. Troițele sunt rare în Ardeal și în jud. Hunedoara. Crucile sunt lucrate cu securea, barda și dalta, rar cu compasul (cercul se desenează cu sfoara legată de un cui bătut în lemn) inscripția mai ales este negrită cu scrum. Baza crucii, care intră în pământ, este carbonificată pentru a o feri de putrezire. T. Schmidt găsește armonie, liniște și egalitate în cimitirele din jurul bisericii.

Crucile cimitirului care înconjură biserica sunt de lemn, acoperite ori neacoperite, vopsite ori nevopsite, decorate mai ales cu ornamente cercuale. Uneori în loc de cruci găsim stâlpi ciopliți și creștați. Crucii de cimitir găsim, bătute cu cuie, și pe latura de est și sud a bisericii. *Crucile de drum* au decor creștat, mai ales de triunghiuri combinate cu funie. Ca formă crucea se termină cu câte o cruciuliță la cele trei brațe (Zlaști), alteori și pe brațul orizontal găsim cruciulițe (Luncoiul de sus). Un alt grup de cruci are sus două scânduri apărătoare (Chergeș, Almașul mic), rar numai un acoperiș orizontal (Luncoiul de sus). Motivele vegetale în relief sunt excepționale (Almașul mic). Brațele crucii sunt adeseori cioplite (Ghelar, Dâlja). Scândurile apărătoare uneori sunt înlocuite cu tinichea, concepută și ea decorativ (Sălătruc, Ghelar). Un alt mijloc de decor este cel cercual, neumplut la întâlnirea brațelor (Zlaști, Alun) ori umplut (Bătrâna, Curpen, Ghelar) și acestea sunt acoperite cu scânduri apărătoare ori nu. Suprafața este apoi decorată cu creștături cercuale înafară de motivul triunghiului și a funiei. Un tip aparte de cruce este cel complicat în partea de sus prin triplarea brațului orizontal și vertical formând 4 ori 6 găuri cercuale (Cerbă, Băgara, Burjuc, Runcul mic). Cea mai bogată cruce de drum de acest gen e cea din apropierea Băgarei. Înafară de cele menționate, în județul Hunedoara găsim și cruci de drum de alte forme, noi ne ocupăm numai de acelea care ne-au căzut în cale în călătoria noastră. În biserica din Alun, înafară de 5 cruci magistral cioplite deasupra iconostasului, în tindă se mai găsește o veche rugă așezată ulterior acolo. Crucile de piatră, mai rare, sunt simple, iar dacă sunt mai decorate, ele indică proveniența dela oraș (de ex. la Brădet o cruce de cimitir din 1837, despre care se crede că e de Balmoș dela Zlatna, ori piatra funerară a protopopului Krainik de Felsőrosz din 1818 la Balșa în stil empire. Crucii de piatră se găsesc în regiunile bogate în piatră, în regiunile cu mai puțină piatră numai cei instăriți au cruci în acest material. Unele comune cum este Bozeșul (pl. Geoagiu) și Almașul mare (j. Alba, pl. Ighiu) sunt cunoscute prin cioplitori de cruci de piatră. Ele sunt adeseori colorate. În Săcămaș cruce de piatră cioplită de meșterul italian Glori, (?) despre care se spune că ar fi executat și alte cruci de piatră în regiune.

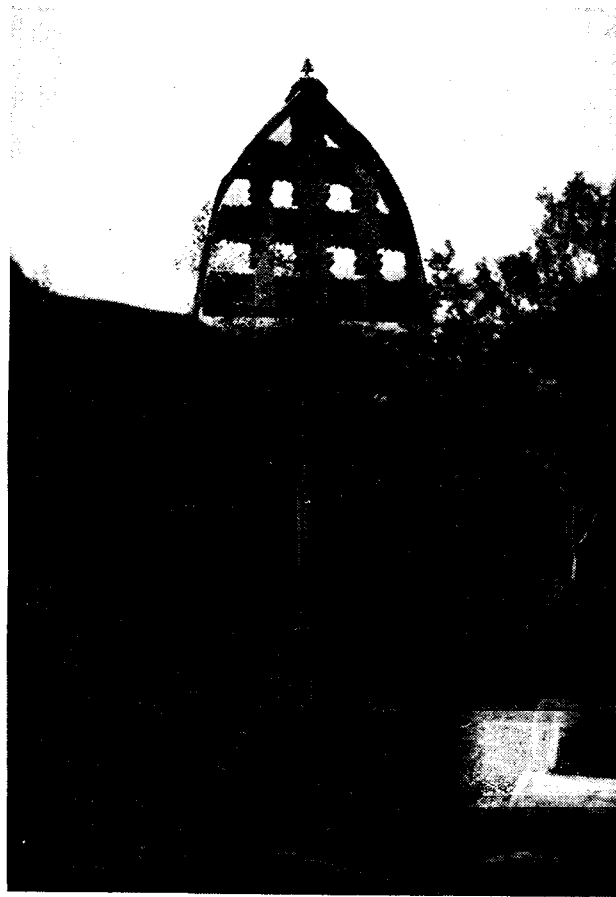
Crucile de drum, numite și „rugă“, se ridică în afară de sat dealungul drumului ori la încrucișarea drumurilor, între sate, pe dealuri, la câmp, la hotare, asemenea și la „locurile rele, blestemate“, dar și în centrul comunei ori în cimitirul bisericii și chiar în curtea caselor. Numărul lor variază. De ex. comuna Șesuri are 16, Săliște 10, Almășel 6, Alun o sumedenie. În Almășel și aiurea se menține credința că ridicând o cruce se împlinește un canon pentru răutatea vieții, că ea aduce ajutor ceresc și ferește de rău pe cei ce au ridicat-o. Crucile de drum se ridică cu diferite ocazii. La unele din ele se fac procesiuni la Botez, Rusalii, Sf. Gheorghe, Bunavestire etc., și se fac slujbe pentru sfințirea apei, pentru a feri comuna de secetă, grindină, musca columbacă, epidemie și pentru a cere rod bogat, etc. In caz că timpul e nefavorabil în aceste zile de sâr-

¹⁾ O. c., p. 36—38.

bătoare, serviciul se ține la ruga din curtea bisericii. Crucea de drum înseamnă uneori granița între comune (Săliștioara), în general se crede că ea asigură paza drumurilor (Micănești), scutește călătorul de cel viclean, de primejdie, ferește de duhuri rele și strigoi (Ilia, Săliștioara, Hărtăgani, Dealul mare.) Crucile de drum se ridică adeseori de familie pentru pomenirea morților (de ex. la Zam), mai ales pentru aceia cari au murit prin înec, trăznet, căzătură, omor ori în străini, fără împărtășanie și fără lumină (București, Almaș-Săliște, Baia Craiului, Ruda, Alun). Altele au fost ridicate de corporațiile parohiale (Societatea Sf. Gheorghe, Reuniunea femeilor), la anumite sărbători (Baia Craiului). Crucile din interiorul comunei sunt înălțate pentru paza comunei (Cerbia), pentru mărirea lui Dumnezeu (Baia Craiului), drept mulțumire pentru ajutorul lui Dumnezeu (Vălișoara), pentru a ispăși fărădelegea săvârșită prin omor (Dealul mare), pentru blestemul fiului neascultător și izgonit (Geoagiu-Joseni), întru amintirea dreptului de târg câștigat dela Împărat în 1762 (Dobra), în amintirea celor 7 Români spânzurați de honvezii unguri în 1848 (Băița), a lup-telor din 1848 (Vălișoara), cu ocazia plecării în războiul din 1914 pentru a se reîntoarce sănătoși (Almaș-Săliște, Micănești), întru pomenirea eroilor din 1914—1919 (Vălișoara, Dealul mare, Șesuri, Cerbia), cu ocazia venirii Prefectului în comună (Almaș-Săliște). În drum spre cimitir se fac popasuri cu morții la aceste cruci (București). Crucile monumentale din curtea caselor din regiunea Ghelarului, din Alun și Ruda mai ales au fost așezate pentru a ocroti casa, curtea, dependențele, animalele de duhuri necurate, de strigoi și farmece, ori în amintirea unui părinte sau a unei rude decedate, ori de tinerii moștenitori în amintirea aceloră dela cari au moștenit. Motivul ridicării este adeseori scris pe cruci, ele poartă numele preotului ce le-a sfințit, a meșterilor și enoriașilor cari le-au ridicat (Almașel). Colorile de cruci au o însemnătate : albul reprezintă curățenia, roșul credința și dragostea, negrul durerea. Rugile deteriorate se înlocuiesc cu altele noi.¹⁾

În lipsa bibliografiei complete la Sibiu, studiul nostru comparativ va avea lacune și va fi numai o încercare. Comparând crucile de lemn de cimitir și drum din jud. Hunedoara cu cele din alte țări, să relevăm următoarele : cele din Cehoslovacia²⁾ au acoperiș semicercual, cuprind chipul Mântuitorului, sunt uneori cioplite, dar le lipsesc creștăturile bogate ; cele din Ucraina³⁾ au mai multe brațe orizontale suprapuse, arată influența crucilor de piatră și sunt lipsite de decor creștat ; cele din Lituania⁴⁾ au altă formă : cu căsulie și bogate, la altele găsim analogii cu ale noastre : discul și razele la întâlnirea brațelor ; dar și aici lipsesc creștăturile ; la fel lipsesc și la cele din Letonia,⁵⁾ unde există înrudite, cu două scânduri apărătoare. Crucile de drum se găsesc și în Germania,⁶⁾ Tirol, Elveția și se numesc Marterl. Ele se ridică pe locul unei nenorociri ori crime, ele sunt convenționale, opere de artă cultă rusticată, rar reprezintă veritabilă artă țărănească și se deosebesc de crucile noastre. La fel și cele din Ungaria⁷⁾ nu ies din comun. O înrudire găsim numai între stâlpii noștri ciopliți din Hunedoara și Ardeal și cei ungurești numiți Kopjafa⁸⁾ (din cauza că reamintesc lancea = kopja), fără a presupune o influență, deoarece ai noștri sunt mai aproape de cei din Bosnia⁹⁾ de ex. Rezumând rezultatele : *cruci de cimitir și drum țărănești atât de bogat crestate ca și ale noastre din jud. Hunedoara nu găsim în țările străine înșirate*. Ca formă o bogăție mai mare găsim numai în Muntenia și Oltenia, mai ales la troițe ; înrudirea este mai izbitoare în crucile de cimitir.¹⁰⁾

¹⁾ Datele din acest alineat le-am cules parte la fața locului, parte cu ajutorul chestionarului ce l-am trimes preoților prin Oficiul Arhiepiscopiei din Sibiu. — ²⁾ B. Vavrousek : Kostel Na Dedine A V Mestecku. Praha, 1929, il. 587—615. — Z. Wirth, L. Lábek, A. Matejcek : Umení Ceskoslovenského Lidu. Praha, 1928, il. 30—34, 322—27, 350—65. — ³⁾ D. Chtcherbakivsky : o. c. p. XVIII—XX, il. 92—97. — ⁴⁾ I. Basanavicius, A. Jarosevicius : Croix Lithuaniennes, Vilno, 1912, il. 33, 69, 71. — ⁵⁾ A. Bielenstein : Die Holzbauten der Letten. St. Petersburg, 1907, p. 182—84. — S. Salvatori : L'Arte rustica e popolare in Lituania. Milano, 1925, p. 10—35. — Latvju Raksti : Ornement Leton. Riga, f. a. vol. III. — ⁶⁾ A. Naegle in „Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde“, XXII, p. 253—375. — P. I. Kreuzberg in „Mitteil. d. Rhein. Vereins f. Denkmalpflege und Heimatschutz“, VI. 3. — ⁷⁾ D. Malonyai : A magyar nép művészete. IV, p. 197, Budapest, 1912 și V, p. 189. — ⁸⁾ „L'Art populaire hongrois“. Budapest, 1928, p. 233—8 și text XV—XVI. — ⁹⁾ „Peasant Art in Austria and Hungary“. Ed. Ch. Holme „The Studio“ London—Paris—New-York, il. 506. — D. Malonyai : o. c. I, 258—73. — N. N. Sobolev : Ruskaja narodnaice rezba po derevu. Moscva—Leningrad, 1934. — Opera lui Bobrinsky : Volkstümliche russische Holzarbeiten. Leipzig, 1913, nu mi-a fost accesibilă. Cu privire la cruce v. : Zestermann : Die bildliche Darstellung des Kreuzes. Leipzig, 1867—8. — Stockbauer : Kunstgeschichte des Kreuzes. Schaffhausen, 1870. — ¹⁰⁾ I. Voinescu : o. c., il. nr. 97—9, 107 ; — W. Jänecke : Das rumänische Bauern- und Bojarenhaus. Buc., 1918, p. 28—31.

CRUCE DE LEMN DIN BĂGARA

CRUCE DE LEMN DIN ALUN

Singurătate

de

Sandu Frumușianu

Afară viscolul este în voia lui. Scăpat din frânghiile văzduhului, bântue, șueră ca un desmetic, într'un amestec ascuțit de sunete false. O ninsoare svăpăiată îi intovărășește nebunia.

Afară viscolul face ce vrea.

Nu e târziu. Într'o cameră vecină, mai adineaori, o pendulă a bătut de zece ori. Maria Stanca, întinsă pe sofa cu mâinile sub cap, ascultă urgia de afară. Pentru vieța ei tristă, searbădă, orice răscoală a naturii este o binefacere, un început de înviorare...

De șase luni trăiește singură la țară și nu a fost niciodată la oraș. Bărbatul a plecat peste hotare, cu treburi bănești și toată tinerețea i se irosește în treburi casnice, în porunci, în socotelile moșiei. De câtăva vreme, singurătatea și odihna o îngrozesc. Ii este teamă de sănătatea ei. Altădată, de abia aștepta liniștea serii, când singură, obosită de prea mult tras cu pușcă, de plimbat cu sania, sau de citit, se trântea pe sofa, dăinuindu-și vieța în leagănul unor gânduri calde. Dar acum este altceva; gândurile s'au isprăvit, puterile scad, răbdarea la fel. Toate au un sfârșit...

Maria Stanca nu-și mai iubește bărbatul. Nu iubește pe nimeni. În pământul inimii nu a incolțit nicio nouă dragoste și, întinsă, cu ochii închiși, cu sufletul gol, ascultă afară bucuria unui viscol liber...

Două bătăi în ușă au făcut-o să-și ridice pleoapele...

— Intră!

— Coniță, zise feciorul, domnul judecător care a prezidat alegerile dela Crainici nu mai poate merge din pricina viscolului și roagă să fie găzduit până 'n zori.

Stăpâna a dat poruncile trebuitoare:

— Pregătește o cameră, foc, mâncare și spune-mi numele.

După câteva clipe, feciorul i-a întins o tavă cu o carte de vizită. I-a citit numele. Nu-l cunoaște. A auzit numai vorbindu-se de el; știe doar atât că e tânăr... Și ca prin vis, un cârd de îndemnuri noi i-a acoperit deodată o coamă de suflet, rămasă de mult deșartă...

Cu cartonul mototolit în mână, ascultă ce-i spune o minte care și-a schimbat gândurile. O neliniște îi împrăștie în tot trupul fiori de prevestire; iar în urechea stângă, pe tăcute, îi șoptește făgădueli un gând nou, care luptă să pună stăpânire pe întreaga ei făptură.

Lumina păcatului o ispitește.

Maria Stanca a trecut în camera de culcare. În dreptul oglinzii, cu sfeșnicul ridicat puțin deasupra capului, s'a oprit și s'a privit mult timp. De ce i s'o fi părut ei că 'n seara aceasta este mai frumoasă ca oricând și de ce frumsețea îi împinge mintea să alerge după gânduri năzdrăvane, care ar putea să-i cuprindă creerii și trupul? De ce îi este rușine? Dar ce este oare un păcat să te gândești? Să fie oare o crimă dacă trăiești în închipuire o strângere de mână, un sărut nevinnovat, o aventură? Să nu ai voie nici măcar atât? Atunci pentru ce mai ești frumoasă? Să n'ai dreptul nici să visezi? Unde este răul?...

Și pentru ca visul să-i fie mai plăcut, cu două degete a desfăcut nodul care-i ținea prins capodul la mijloc și laturile lui au căzut de o parte și de cealaltă, ca două draperii. Din oglindă

a început să se arate — ca din basm — linia împlinită a unui trup dăltuit în forme fără greș, cu mlădieri de ispită. Mâna alunecând pipăie apăsat formele rotunde, le mângăie ușor, dar foșnetul de albitură mătăsoasă parcă-i fură din plăcere...

Atunci, grăbită, a înlăturat și cea din urmă piedică. Oglinda îi redă o imagine cinstită. Ea se apropie să vadă mai bine. Are obraji rumeni, respiră des și o excitaie fără frâu s'a înscăunat în lumina din vârful ochilor. Domnița și-a dat foc la simțuri singură, din joacă, cu ajutorul unei oglinzi, sau, poate, nevoia unui trup neindestulat, cu pofta mocnită de un atât amar de vreme, cerșea un drept...

Maria Stanca a suflat încet și lung, de trei ori, în trei lumânări.

Nimic mai de seamă nu s'a petrecut la conac în seara aceea, afară numai că paznicul de noapte a raportat, a doua zi, logofătului, că în puterea nopții ar fi văzut o umbră strecurându-se prin coridorul cu geamlăc, care duce la camerele de musafiri, însă el crede, mai de grabă, că n'a fost nimeni și că așa i s'a năzărit lui, singur, de urit.

În ziua următoare, de dimineață până seara, domnița nu a ieșit din cameră. A stat numai în pat și nici nu a mâncat. Ce s'a petrecut în sufletul ei, ca să rămână toată vremea ținută în pat, fără să fie bolnavă, fără să o doară nimic, nimeni nu știe... Poate vreun gând greu nu da voie capului să se deslipească de pernă, păstrând-o pironită în așternut. Să-și fi adus aminte Maria Stanca, în dimineața zilei, de o copilărie nepătată, de părinți, de o creștere dată sub îngrijirea blândă a unei iubiri pentru o îndrumare de viață, în care cinstea, demnitatea, să alcătuiască cotorul gros al unui teanc de reguli trebuitoare pentru viața de mâine, pentru cea de toate zilele? Să-și fi dat seamă că există o lege a respectului, care trebuie să ne întovărășească în toate actele vieții noastre și că există o biblie a căsnicieii, în care credința este un sceptru al legăturii? Poate...

Să-și fi adus aminte că un întreg număr de ani a trăit încinsă într'o funie de virtute și că, până ieri, la viața ei fără de păcat s'ar fi putut aprinde o candelă ca la sfinți? Poate...

Să fi simțit ieri noapte că în digul orânduieilor morale s'a schițat semnul unei crăpături?

Să-i fie rușine de faptă, desgust c'a putut desmierda un corp pe care nu l-a iubit? Să se fi gândit să mărturisească tot bărbatului, așa cum s'a întâmplat, să-i ceară iertare?

Dar teama că un bărbat nu va putea îngădui niciodată femeii ceea ce lui își îngăduie cu atâta ușurință, o oprește, hotărând-o să nu spuie nimănui niciun cuvânt, să păstreze această taină, făcând din ea un paznic, apărător vreodată, dacă va mai fi nevoie, la un indemn atât de negru și asemănător. Sau, poate că prin ajutorul șubred al unui spirit feminin să-și fi găsit justificarea faptei într'o formulă firavă, care devine un crez pentru un suflet fără temeii, în aceea că viața trebuie trăită, oricând, oricum și oriunde. Cine știe?!...

Maria Stanca n'a spus nimănui niciun cuvânt și nu se sfătuește cu nimeni. În zadar ne lăudăm noi că putem citi în gândul și sufletul omului. Acolo nimeni nu poate pătrunde, niciodată...

În sufragerie, tavanul este sprijinit pe grinzi groase de stejar fumuriu, iar jumătate din înălțimea fiecărui perete este îmbrăcat în scândură de aceeași culoare și din același lemn, terminându-se printr'un brâu mai lat, care servește de poliță. Masa, pentru cina de seara, este pregătită. În trei sfeșnice de argint, cu câte trei brațe fiecare, ard lumânări. Un singur tacâm. Feciorul își așteaptă stăpâna. Așa îmbrăcat în negru, în umbră palidă, nemișcat, drept, el pare un apărător al unor obiceiuri de casă primite din alte vremuri. Prin ușa deschisă, care leagă sufrageria de bibliotecă, se aude mersul unui pas mărunț înăbușit într'un covor moale. Maria Stanca vine să cineze. Feciorul s'a înclinat și după ce stăpâna s'a oprit la mijlocul mesei, de-a-lungul laturii celei lungi, el îi împinge cu luare aminte un scaun greu de stejar, să șadă. Așa cum stă acum, cu mâinile sprijinite în poală, nemișcată, fără nicio clipire, incremenită de puterea unui gând încă nelămurit, în lumina cuminte a lumânărilor, pare un chip desprins din tovărășia sfinților și asvârlit departe în altă lume... Ochiu îi sticlesc într'o sforțare de ultimă veghe — strălucirea ochilor de vânat rănit. Lumina lor pare prelungirea unui foc aprins dincolo, în spatele frunții, scurs prin ochi și adunat într'o văpaie, a cărei putere se mărește, din când în când, printr'o picătură de lacrimă desprinsă, leneș, de sub strașina ochiului.

Maria Stanca este tristă astă seară... foarte tristă...

În sufletul domniței dela Iupca a asfințit ceva.

Colind
pentru tristețea îngerului
de
George Păun

*I-auzi îngerii cum cântă :
Leroi Doamne, leroi, ler —
Ochii mei triști de năier
Fruntea bine ți-o cuvântă.*

*Prin troiene, simt ca 'n vis
Gândul drag cum înflorește,
Și-amintirea răvășește
Printre foi de manuscris.*

*La fereastră stă uitat
Clavecinul din bătrâni..
Oare câte săptămâni
Sunt de când n'a mai cântat?*

*Leroi Doamne, leroi, ler,
S'a aprins pe cer o stea..
Pleacă-ți fruntea, draga mea,
Pentru cei ce cântă 'n ger.*

*Măine poate iar o ninge,
Hai, zâmbeste, inger mic,
Intr'o lume de nimic
Numai zâmbetul învinge!*

Morții

de
G. I. Oltean

*Spre țințirim, cuprinși de spaima nopții,
Ne-am strecurat în fiecare seară
Și gândurile 'ncet se destrămară,
Ca să renască 'n noi durerea morții.*

*Ni se sbătea în piept suflarea rară
Și 'ngălbeniți am stat în fața porții,
Ni s'a părut că s'au trezit toți morții
Și vin spre noi cu chipul lor de ceară.*

*N'am alergat ca ciutele 'n zăvoi,
Cu miros de primejdii — spini în nări —
N'am blestemat scuișând dispreț și ură.*

*Creștea în noi azur iubire pură,
Când ne-am întors pe strămtele cărări,
Plângând că morții ne-au făcut strigoi.*

Plimbare prin Slovacia

de

Elena Eftimiu

Slovacia este unul dintre cele mai noi state din Europa Centrală, deși vechimea ei este milenară. În secolul X, în timpul marelui imperiu morav, făcea parte din acest imperiu, iar în secolul XI, odată cu decăderea imperiului morav, a căzut și ea sub Unguri, unde a rămas până la războiul mondial. După război, unită cu Boemia a format Republica cehoslovacă. Astăzi este o țară independentă, o țară cu aceeași suprafață ca și Danemarca și Elveția.

Slovacia este o țară muntoasă. Carpații Mici, Carpații Albi, Beskizii și Tatra, cari o înconjoară de toate părțile ca un zid de granit, sunt stâncoși. Ei se suprapun, unul peste altul, din ce în ce mai sus, până la înălțimi unde dispare orice vegetație și unde zăpada de pe vârfuri nu se mai topește. Tatra Mică și Tatra Înaltă au o înălțime de peste 2600 m. Peste o sută de lacuri pitorești, mari și adânci, așezate la înălțimi de peste două mii de metri sau la poalele munților, lacuri albastre, verzi, negre sau albe spumoase, împestricează munții. Lacuri în cari se oglindesc efectele luminoase ale cerului sau crengile pomilor, lacuri bogate în păstrăvi și somoni. Morske 'Okno sau Ochiul Mării, Lacul Ruzemberok, Lacul Albastru și Štárske Pleso, prin bogăția lor de tonuri și prin sălbăcia și varietatea lor se iau la întrecere în frumusețe cu lacurile înghețate, ca de o baghetă magică, de pe vârful munților. Între aceste lacuri se întind păduri adânci și bătrâne, păduri cari îi dau din belșug lemn pentru construcții și foc, păduri în cari mișună animalele sălbatice, urși, lupi, râși și capre negre. În răsăritul Slovaciei sunt imense straturi calcaroase, cu peșteri mărețe, dintre cari mai caracteristică este cea din Dobșin, cu minunate stalactite și stalagmite din ghiață. Munții Metaliferi ai Slovaciei sunt bogăți în piatră, ape minerale, aur și argint, fier și aramă, cari au făcut-o cunoscută din timpuri străvechi. Slovacia are felurite izvoare tămăduitoare, minunate ape de acid sulfuric. În fiecare vale de munte este câte un izvor binefăcător pentru bolnavii de gută sau pentru reumatici. Băile calde dela Trencin și cele cu nămol dela Pišťian sunt vizitate de lumea întreagă.

Slovacia este presărată cu o mulțime de castele vechi, istorice, în ruină, între cari Nitra, Orava, Murani. Sate și orașele pierdute în marea de plopi cari inundă Slovacia, zâmbesc în strălucirea aurie a soarelui. Bratislava, capitala țării și port de Dunăre, orașul evanghelic și democratic, ale cărui împrejurimi sunt bogate în vii, e o veche cetate cu trecut istoric. Are un muzeu de artă gotică, cu multe piese originale, variate și de mare valoare. Din secolul XVI a fost capitala Ungariei, unde se încoronau regii maghiari. A fost pe vremuri și reședința aristocrației vieneze și din Budapesta. Astăzi ea își pierde din ce în ce caracterul de vechime. Se modernizează rapid.

Nitra e fosta capitală a Slovaciei, unde voevodul Pribina a ridicat prin secolul XI cea dintâi biserică creștină în Slovacia. Turčiansky Svätý Martin, oraș de veche cultură slovacă, Kremnițe, Štiavnițe și Banská Bystrica, orașe de munte cu bogată populație germană. Košice și Prerov, Zilina, mare centru industrial și Târnava, centrul catolic, unde în anul 1635 s'a înființat cea dintâi universitate de către Petru Pazmany, un canonic învățat, filosof și teolog. Tot la Târ-

nava s'a înființat și prima tipografie slovacă, în anul 1578, unde se tipăreau cărți bisericești. Aici se pregătea tineretul slovac pentru înălțarea nivelului cultural al poporului. Conducătorul seminarului teologic dela universitate era românul Nicolae Olahul, un cărturar cu mari merite în organizarea bibliotecii universității.

Cultura gotică s'a dezvoltat în Slovacia în plină splendoare și bogăție în decursul veacurilor. Cele mai multe obiecte de artă gotică s'au păstrat în biserici și mănăstiri, precum și picturi originale și sculpturi. Dar nu numai în bisericile și catedralele dela orașe, ci chiar și în bisericile dela sate găsim urme de artă gotică din sec. XIII, de mare importanță artistică.

Slovacia este o țară bogată pentru turiști, dar săracă pentru populație, căci pământul nu-i este roditor. Numai văile râurilor Morava, Hron, Nitra și Vaha, râul cântat în poezia populară ca ținut al nimfelor, are un pământ prielnic grânelor și porumbului, iar la poalele munților se cultivă fructele, cartofii și ovăzul. Pe râul Vaha este ridicată o Centrală electrică măreață pe care Slovacii o numesc Vahostroi, după modelul rus Dnieprostroj. Pe valea acestui râu au fost clădite numeroase fabrici de armament, cehe.

Din cauza pământului puțin fertil, populația slovacă a trebuit să-și câștige existența în altă parte. În țesul ungar s'au înființat multe colonii slovace care luptă și astăzi pentru existența lor națională în mijlocul populației străine, unde se ocupă cu agricultura, industria și comerțul. Ocupația principală a poporului slovac este creșterea vitelor, păscutul oilor și îngrijirea păsărilor. Pretutindeni în munții slovaci sunt răspândite sălașe cu strungă și colibe unde se lucrează brânza — vestita brânză din Liptov. Turmele imense de vaci se numesc „kopla”, iar păstorul lor „koplar”. Cea mai mare plăcere a acestor păstori este să stea pe iarbă în dumbrăvi, seara la lumina lunei, să privească cerul înstelat și să vorbească despre vrăjitori, duhuri, licurici, năluci și strigoii. Se bucură văzând stelele căzătoare, iar sclipirea stelelor li se pare șoaptă prietenoasă. În timpul iernii se distrează făcând clacă. În timp ce femeile țes sau torc, bărbații le citesc din cronicile vechi, din Biblie sau le povestesc basmele, care se repetă, mereu aceleași, în fiecare an... Slovacii știu să citească nu numai în cărți, dar și în toate manifestările naturii. Le place să cânte și să joace. Dansul lor de seamă este „drobny” și cel haiducesc „zboiečky”. În timp ce fredonează cântecele vechi, compun pe cele noi. Podhaliu sau Slovacii de Nord și Goralii sau populația dela munte, vorbesc un dialect slovac cu multe elemente poloneze și cehe. Ei sunt îndrăzneți și conștiincioși. Toată viața lor este lupta pentru un codru de pâine, lupta pentru viață și moarte, pe câmpiile slovace grave și triste. Din arta populara slovacă, broderii, porțelanuri, ceramică și cristale se poate vedea psihologia poporului slovac: stăruitor, migălos, muncitor și cum-pătat. Pentru ca munca să fie mai puțin grea, ei cântă mereu. Cântecele lor poate fi înțeles și de omul învățat și de cel simplu. E un cântec plin de dor și suferință. Poartă în el accente de des-nădejde și înflăcărare, duse până la patima cea mai distrugătoare, cum sunt și accente dulci, gingașe, îmbătătoare, așa cum poate cânta o voce tânără nefericită, un suflet plin de tonuri muzicale. Ea îi vorbește de robie, se înalță ca un protest împotriva nedreptății sociale.

Sufletul slovac este cântec fără cuvinte. Slovacul este modest, vioiu și muncitor. Statura lui, în general înaltă și sveltă. Femeia slovacă, dacă nu este frumoasă, este în schimb o gospodină desăvârșită, moderată, cinstită și muncitoare.

Slovacii au dat vestiți bărbați politici, savanți, pictori și poeți. Hodza, filologul și arheologul Safarik, poeții romantici Jan Kollar și Holy, pictorul Kupečky, compozitorul Franz List și scriitorii Halupka, Svetozor, Urban, Vajansky și Kukucin. Slovacii au dat pe Janošik, eroul popular care este cântat atât în poezia populară cât și în cea cultă slovacă. Limba literară a Slovaciei a fost multă vreme cea cehă și cea bisericească: latina și slava. Limba slovacă este dulce, plăcută. În timpul stăpânirii maghiare nobilimea și burghezimea s'a maghiarizat. Poporul este singurul care a vorbit și păstrat limba.

Străbătând satele slovace ești izbit de asemănarea dintre ele. Casele sunt rare, distanțate. Fiecare căsuță se ridică la umbra merilor, iar bisericuța și cimitirul la umbra plopilor și a teilor. Colibele sunt cenușii sau albe, îmbrăcate în verdeață, sunt curate, îngrijite, înconjurate de o grădină împrejmuțată cu gard de lemn sau zid. Forma casei e dreptunghiulară. În mijloc are ușa care dă într-o sală numită „pitvora”. În acest vestibul sau sală este un cuptor mare în care se fierbe rachiul — koralka. Într-o nișă în perete se țin obiectele gospodărești și lângă acest dulap

făcut în perete este scara care duce la pod. Din sală intri într'o încăpere mare, numită „izba”. Când intri în cameră, pe stânga este vatra care ocupă aproape un sfert din odaie. La dreapta este patul și cușorul cu hainele gospodarului: șuba, șirița = o haină lungă de blană cu un guler care atârână până la brâu, kabanîța, o haină de lână de casă, albă sau neagră. Urmează apoi o ferestruică, deasupra căreia este o poliță pe care ei țin vasele de bucătărie. Lângă bancă este un dulap de lemn, de formă dreptunghiulară, în care-și păstrează cele mai prețioase lucruri: acte, bani și Biblia. Deasupra dulapului este o altă poliță pe care sunt frumoase vase de lut alb, pictate în culori vii, urcioare și carafe. În mijlocul mesei stă încontinuu pâinea, înfășurată într'un șervet. Acela care nu lasă pâinea pe masă pentru cei ce vin și pleacă este socotit ca un om sgârcit. Pe pereți, tablouri și oglinda.

Alături de încăperea cea mare este una mai mică „komora” unde se păstrează merindele și cușorul cu zestrea gospodinei. Casele mai bogate au câte un cerdac cu stâlpi de lemn și balustradă înflorită cu ghivece. Fiecare casă are și un șopron sau hambar numit în unele sate „lemhaus”. Casele au câte două pivniți. Una uscată numită „sklep”, unde se păstrează legumele, iar alta mai umedă, numită „loch”, în care se ține laptele și toate derivatele lui.

Este caracteristic coloritul acestor case, colorit care formează o artă specifică a gospodinelor. Vestibulul este o simfonie de roșu, albastru și verde. Predomină desenul în formă de valuri. Între valuri sunt floricele și păsărele. În odăi sunt preferate arabescurile — inimile și trifoiul. Chipuri de oameni nu prea sunt. Iar chipurile de sfinți, primăvăratice și cu zâmbetul pe buze, apar în mai multe case — cele bogate. Locuința slovacă în general este săracă iar viața în ea nu este prea veselă. În căsuțele acestea umile, la lumina lămpii de petrol sau la razele de lună, odată cu umbrele nopții se naște basmul slovac. Sunt evocatoare troițele de lemn sau de piatră ridicate la toate răspântiile și capelele albe de piatră care se pierd în umbra teilor.

Străvechiu și pitoresc este costumul slovac. La Detra, bătrânii poartă încă părul pe tâmple și împletit pe ceafă ca în frescele antice slave. Bărbații poartă, vara, pantaloni și cămașă de pânză albă, un brâu lat de piele, o vestă numită „laiblk”, cu câteva rânduri de nasturi și pălărie neagră. În picioare opinci „opanky”. Iarna cizme și o haină groasă numită „halena”. În zilele de sărbătoare pantalonii sunt negri cu arabescuri albastre, iar în cap poartă pălării cu pene de cocoș și păun.

Costumul feminin este bogat în dantele. Poartă o vestă numită „serdak” brodată cu inimii în fir de aur și de argint, cămăși albe cu mânecile scrobite ca niște baloane de zăpadă, fuste negre, șorțuri roșii ca sângele, în cap flori și plânglici. La muncă pe câmp, fetele poartă în cap basmale roșii sau albastre. Astfel că sunt confundate cu macii și albăstrelele câmpului.

Slovacii au un cult adânc pentru muncă. Toată istoria lor este lupta între forța materială și cea spirituală.

Slovacia de astăzi ca stat dunărean, totalitar, național și creștin, făcând politica Axei își pregătește un drum care o va elibera pentru totdeauna de amenințarea robiei seculare.

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Correspondența lui I. Maiorescu cu T. Cipariu

comunicată de

Șt. Manciulea

Viena, 26 Prier 1852

Vere!

E mai o lună decând vei fi tot așteptat răspunsul pentru antimise. Ursu din ziua de Paști mi-a tot promis că va veni la mine cu antimisul dela Barbara, ca să dau celor din tipografie o idee despre lucru, și n'a mai venit. Dar avem aici în cancelarie pe Vislobosky, redactorul testului rutean, care a practicat mulți ani în tipografie și a căpătat și el dela Leopole însărcinarea de a procura pentru uniții deacolo o tablă de antimise. El are la sine un antimis de cele din Bucovina și cu acesta, ca să-ți fac voia, am fost în tipografia statului, dar ei mi-au zis că nu se pot ocupa acum de acestea. Ear Vislobosky a răspuns la Leopolitani că e mult mai bine a săpa antimisul în lemn, care apoi să fie mărit și după care să se toarne apoi tabla de plumb. Săpătura în lemn va ținea dela 100—130 fl. c. m. și tabla de plumb turnată în aceasta matriță 10—15 fl. Vislobosky zice că el a vorbit cu sculptorul și acesta e maximul prețului, dar poate să fie și mai eftin. O matriță de acestea în lemn ține sute de ani, și puteți turna apoi și acolo table de plumb câte voiți, și pentru o eparchie atât de mare, puteți da ceva mai mult. Pare că era și în Blasiu o atare matriță.

Prin urmare dacă vă place așa, dați-mi însărcinare și vă voi servi, dându-mi și o asemnată de bani. Se înțelege că o să-mi trimiteți și un antimis de care aveți și inscripțiunea ce va fi de lipsă, care nu s'ar putea cu litere romane? Cât pentru icoanele antimisului, aceste de Bucovina mi-se par a fi mai fumoase decât cele de pe antimisele Blașiului. Oricum, noi vom alege apoi aici care vor fi mai frumoase din punctul artei.

În aceste de Bucovina numai „*Iosif cu chipul cel bun*“ e românește, ear superscriptul sântilor e slavonește.

De fratele meu aflu că ear pătimește rău de emoragia lui: îl voi face luătoriu aminte. Laurian în 5—6 zile pleacă la postul său la Iași, ca inspector general de școale. Vine prin Ardeal, dar nu știu dacă va da și pela mitropolie.

A propos! de mitropolie.

Stainald, ori cum îl chiamă pe conepiscopul dela Alba, stăruește tare ca nu cumva mitropolia român-unită să se restaureze tot sub titlul vechiu de Alba Iulia, și cu atât mai puțin să se inșcaune în Alba Iulia, căci va umbri de tot episcopia romano-catolică. Guberniul a cam cercetat pe unii alții, că ce numire să-i dee, dar în fine a decis a denumi o comisiune acolo, care să determine lucrul. Dvoastră ține-ți-vă bine, motivând necesitatea numirei istorice, între altele și din aceea că, dacă nu se va numi de Alba-Iulia, cealaltă parte de Români vor zice că guberniul, recunoscând dreptul de mitropolie al neuniților, n'a cutezat a-l atăca, și de aceea a dat mitropoliei unite altă titulă. Mă înțelegi ce voi să zic...

Mitropolitului s'au asemnat (in thesi) 15.000 fl. c. m.

Eforia școalelor din București, în răspunsul ce dă aginției austr. de acolo zice că nu poate da *Tințoreanului* stipendiu, pentru că e născut în *Blasiu unde e vatra revoluțiunei!* Acea hârtie se află aici, și în versiune stă...

Oare nu s'ar putea demonstra ceva deacolo?

Mai scrie-mi ce faci. Eu sunt tot singur în cancelaria mea, servus, servorum

Al D-tale supus, *I. Maiorescu.*

Viena, 5 Aug. 1853

Domnul meu!

Dela Macedonfi nu-ți putui scoate nici un răspuns mângăitor. După ce stau de 4 săptămâni de dânsul ca să-mi dea răspunsul ce mi-a promis, și am mai trimis și pe Maior la dânsul, eri mă dusei iar și-l provocai să se declare. Eaca răspunsul lui: „La 17 August pleacă la Neuhöttl în Ungaria, acolo va cerceta și-ți va scrie de acolo”. Mai mult n'am putut scoate din el. Mă mir că D-ta nu l-ai cunoscut până acum, că nu e om de a face cu el vreo treabă. Înaintea mea e un om de nimica, și Românii de aici se feresc toți de el.

Domniata zici ca să-ți trimit adevărta stigmată pentru orologiu, și apoi nu-mi spui ce zice repausatul frate-meu în testamentul său despre orologiu, ca să mă pot orienta ce stigmată se cuvine. Orologiul e al meu, eu l-am dat fratelui meu numai pre uz, până va fi în stare a-și cumpăra altul. Orologiul a fost destinat pentru fiul meu Titu. Ci fiindcă frate-meu și cărțile despre limba latină, 4 gramatice din cele mai bune ce se află în Europa despre această limbă, pe cari i-le-am dat din biblioteca mea ear numai pre uz, se vede că le-a considerat ca ale sale și le-a testat la Blaj, e cu puțință ca și orologiul care s'a aflat la el mai bine de 5 ani, l-a considerat ca proprietatea sa. Departe să fie dela mine idea de a reprobă ceva din ce a făcut el. Mă închin la toate câte va fi ordinar el în testamentul său, și ar fi putut testa și orologiul vercuî, că n'ași fi zis nimica. Vorba e numai pentru stigmată, că dacă el a zis numai să mi-se trimită orologiul, atunci nu are loc nici o stigmată! ear dacă orologiul figura în testament ca un legat, atunci se cuvine stigma după prețul său.

Neștiind dar cum stă lucrul în diata lui, eu îl voi considera bucuros ca un legat, și fiindcă în starea în care l-a lăsat nu poate fi mai scump decât 40 fl. c. m. am pus pe adevărta stigma de 6 fl. după lege. De cumva însă Dvoastră ați prețuit orologiul acolo judecătorește, mai sus de 40 fl. c. m., atunci se cuvine stigma de 10 fr. și te rog mai adaugă la adevărta o stigmată de 4 fr. ca să fie 10 fr.

La propozițiunea făcută din Sibiu, pentru cei 16 judecători la curtea apelativă deacolo, nu s'a dat până acum nici o rezoluțiune, să știi însă că între cei 16 propuși *nu e nici un român*, e numai *un ungar*, ceilalți *streini* și *sași*.

Noi credem că poate în Septembrie sau Octombrie va urma definitivul

Al D. T., *I. Maiorescu.*

Viena, 18 Maiu 1855

Stimatissime Vere!

Eacă abia acum pot trimite părinților alăturații cincizeci de florini, 50 fl. m. c., cu alăturata scrisoare către tatăl meu. Te rog dar să-l înștiințezi să vină acolo, ca să-i dai împreună cu scrisoarea.

Mă vei întreba ce am făcut în București. Răspund: multe bune pe hârtie, adevă de celea ce ar fi de cerut pentru țări, dar acum vedem că după ce în principiu s'a decis aici soarta țărilor, cererile vor căta a se formula altfel.

Cât pentru mine n'am decis nimic: atârnă dela deciderea finală a soartei Principatelor, dacă mă voi înturna în țară ori ba.

Laurian a venit aici, el s'a dat lui Negri de ajutoriu, însă nu cu caracter oficios. Dar cu venirea s'au prea iuțit Moldovenii, vor șede mult aici degiaba. Din România încă nu s'a trimis nimeni și bine făcură, că numai acum se pot formula cererile. Ceea ce vezi în gazete, că peste puțin vine și de-acolo Crețulescu, nu e adevărat, încă nu se trimite așa curând.

Despre altele ce să-ți scriu? Lucrurile sunt grele și mai mult nu știm nice noi, decât se vede în jurnale. Eu tot cred că ai noștri nu scapă de foc.

Răspunde-mi de bani după ce-i vei preda tatălui meu.

Al D-tale plecat, *I. Maiorescu.*

(Va urma).

GÂND ȘI FAPTĂ

Sensul mesianic al activității scriitorului Agârbiceanu

În luna trecută, marele nostru scriitor Ion Agârbiceanu a împlinit vârsta de 60 de ani. Cu toate că timpurile nu sunt prielnice sărbătorilor, cu toate că modestia scriitorului se opune oricărei manifestări publice, Asociația Scriitorilor Români din Ardeal n'a înțeles și n'a putut să lase fără să prăznuiască această dată, importantă de bună seamă în viața scriitorului, dar mai cu seamă importantă pentru activitatea literelor românești.

În afară de simpatia care ne leagă pe toți de om, în afară de admirația pe care publicul cetitor trebuie să o aibă față de scriitor, în afară de cucernicia și blândețea care radiază din chipul-i apostolic, Asociația Scriitorilor Români, anticipând istoria, a găsit de bine ca tocmai în aceste împrejurări istorice prin care trece țara să facă o demonstrație, care, în afară de partea omagială, să aducă prin rostul, prin chemarea și prin activitatea celui mai de seamă scriitor ardelean, credința pe care nicio vitregie, nicio silnicie și nicio nedreptate nu ne-a putut-o și nu ne-o va putea smulge din suflet vreodată, credința în marea și nesdruncinată solidaritate a acestui neam.

Avem mulți dușmani. O știm și o simțim la fiecare pas al istoriei. Sunt mai ales unii care într-o sistematică și susținută campanie de ponegrire îndreptată, cu o vehemență necunoscută de istorie, împotriva-ne, ne-au contestat rând pe rând capacitatea creatoare, spiritul de organizare, simțul estetic. Este în acest gând atâta ură și atâta rea credință, încât furia lor, vrând-nevrând, sare dincolo de arena patimilor de o clipă și ajunge în forul calm și solemn al valorilor veșnice, care nu pot fi dărâmate nici de furie, nici de invidie, nici de minciună, nici de vehemență, și de unde se va întoarce potolită sub mustrarea istoriei și ironia secolelor.

Totuși în fața acestei adversități noi trebuie să facem front comun de mărturie, cum făceau vechii creștini în jurul mucenicilor. Azi mucenicii noștri sunt și stegari, și unul din acești stegari a fost și este părintele Agârbiceanu. El este un ostaș al cuvântului. Ofensiva lui este de natură creștină, defensivă lui de natură națională. După amvon el alungă răul și urâtul din lume, prin scrisul său el alinază piepturile și sudează sufletele.

Sunt scriitori care pornesc în drumul lor scriitoricesc numai și numai din considerente de artă pură. La scriitorul Ion Agârbiceanu au fost alte imbolduri și alte temeuri. Ion

Agârbiceanu este un autentic scriitor român și transilvănean. Inspirația i-o dă în primul rând peisajul ardelean cu tot ce are el mai pitoresc, satul și biserica, apoi mediul acelor intelectuali modești, preoți, învățători, mici burghezi, care au făcut fala și tăria acestui neam și al căror imbold puternic de viață scriitorul a știut să-l prindă în cele mai caracteristice momente de sbucium, de fericire și de durere. Ion Agârbiceanu și-a primit talantul de scriitor exclusiv din sudoarea, din lacrima și din răsul neamului său. El se găsește pe linia marilor înaintași și pe linia adevăratei tradițiuni ardelenene, care totdeauna a ținut strâns legat pe autor de brazdă, de biserică și de om, în ceea ce are el mai etern, uman și românesc.

Dar meritul părintelui Agârbiceanu este nu numai de pură istorie literară, în ceea ce Domnia Sa a primit ca bun de preluat dela acest pământ. Meritul Domniei Sale constă în felul cum a prelucrat acest material omenesc și cum l-a redat. Artă domnului Agârbiceanu este o artă autentică. Nimic căutat, nimic afectat, nimic siluit. Domnia Sa nu caută efecte, nici de stil, nici de situații, nici de conflicte. Domnul Agârbiceanu a primit un material de o puritate și de o tărie pe care, pentru a-l prelucra, nu avea lipsă decât de emotivitatea artistului. Părintele Agârbiceanu adesea n'a fost înțeles într-o lume de snobi, unde cuvântul afectat era singur prețuit și imaginea strămbă exclusiv socotită ca valoare estetică. Judecățile literare contemporane păcătuiesc adesea fiindcă nu judecă decât cuvântul, cuvântul sec sau cuvântul așezat într'un panou decorativ și neglijează rezonanța cuvântului, care duce până în adâncul sufletului unui scriitor și îi desvăluie inima, ca pe un bun colectiv. Sunt scriitori la care sufletul depășește cu mult regulile fixate de o anumită critică, regulile ce împiedecă o comunicare cinstită între cetitor și scriitor. Pentru a înțelege pe părintele Agârbiceanu trebuie să te apropii de el cu bucurie, cu bucuria care ți-o dă puritatea gândului cinstit.

Părintele Agârbiceanu își trage emotivitatea dintr-o adâncă concepție creștină și română. Eroii săi se transfigurează prin umilință și se înalță prin iubire, eroii săi se nasc din acest pământ românesc și mor cu datina română cruciș pe piept. Patria părintelui Agârbiceanu e împărăția lui Dumnezeu, iar drumul către ea duce prin scumpul ținut al țării românești. De aceea important este nu numai ceea

ce părintele Agârbiceanu a primit dela pământul acesta, dar și ceea ce el i-a redat. Fiindcă un adevărat scriitor, se judecă și după aportul personal la marea zestre națională, se judecă și după priza pe care a avut-o asupra publicului și după puterea de a-i promova sufletul la o altă treaptă de ridicare morală. Opera unui mare scriitor se cunoaște și din aceea întru cât am reușit a ne face mai buni, întru cât a reușit să contribuie la ținuta și la comportarea estetică a cetitorilor lui. Ajuns aci, la acest grad de înălțare sufletească, se poate vorbi de rolul de apostol al scriitorului. Or, din acest punct de vedere, părintele Agârbiceanu a binemeritat dela întreaga obște românească. Domnia Sa este un scriitor al maselor în sensul cel bun și mare al cuvântului, în sensul de îndrumător și în sensul de educator fără pedanterie, fără ostentație, fără agresivitate, educator prin intermediul celui mai subtil instrument: cuvântul și prin intermediul celei mai fericite metode: emoția literară.

Părintele Agârbiceanu a implinit 60 de ani. La noi în țară această vârstă înseamnă bătrânețe, în Apus nu, ci plină maturitate. Fiindcă la noi scriitorii se sleiesc adesea de timpuriu în intrigării, combinațiuni și meschinării de cafenea, pentru obținerea succesului ieftin

Succesul ieftin! Iată ceea ce n'a tentat pe părintele Agârbiceanu. E prea creștin și prea autentic scriitor ca să îndeplinească toate „giumbușlucurile”, care temporar afirmă gloria unui scriitor. Părintele Agârbiceanu știe că are o însușire care-l înalță într'o lume ideală, unde insultele vremii se arată mai greu pe sufletul și trupul unui om.

Și încă ceva. S'a vorbit mult, dacă scriitorul trebuie să-și depășească opera sau dacă dimpotrivă opera trebuie să depășească pe scriitor. La părintele Agârbiceanu omul și opera fac un tot armonios, opera s'a suprapus omului, opera este o emanațiune firească a sufletului, opera nu e rezultatul unei chinuite străfări.

Noi, scriitorii români din Ardeal, suntem foarte fericiți de a fi putut sărbători pe marele și pe bunul Agârbiceanu. Am fost foarte fericiți să vedem la Domnia Sa această robustețe fizică și intelectuală și mai ales suntem fericiți că vârsta de 60 de ani nu numai că nu l-a obosit, dar parcă mai mult l-a îndârjit la creație și la activitate. Activitatea părintelui Agârbiceanu are un sens de misionarism eroic. Nu s'a făcut preot ca să aibă o profesiune, ci ca s'ajute pe om și nu s'a făcut scriitor ca să aibă o glorie, ci ca s'ajute pe Români.

VICTOR PAPILIAN

La moartea lui Octavian C. Tăslăuanu

Are și vieța culturală muceniciei ei, pentru că are luptători. Octavian C. Tăslăuanu este dintre aceștia. Vrâsta la care a murit nu era prea înaintată, iar puterile sufletului îi erau viguroase. Dar îi erau istovite puterile trușești. Ele i-au fost mistuite de povara luptei pe care a purtat-o în vieța, luptă inversunată și nerăsplătită. De aceea este un mucenic.

Întâia funcție publică ce i-a fost încredințată, îndată după terminarea studiilor universitare, o funcție comodă și remuneratoare, la Consulatul român din capitala Ungariei, nu l-a putut reține decât puțină vreme. L-a ispitit aventura spiritului și a renunțat la vieța tihnită. Calea îi fusese pregătită de serioasele studii umaniste ce le făcuse la București, fiind și elev al lui Titu Maiorescu. Dar prilejul era cu atât mai îmbietor cu cât prin el își putea servi neamul rămas în robie, de care apoi nu s'a mai despărțit. Așa s'a întâmplat că Octavian C. Tăslăuanu a preluat la Budapesta conducerea tinerei reviste „Lucașul”, din care a făcut, prin destoinicia, devotamentul și sacrificiul său de 12 ani, tribuna unei generații pe deasupra vremelnicele frontiere și o mândrie a publicisticii românești în sensul nobil al cuvântului.

Despre meritele lui Tăslăuanu în mișcarea literară din Ardeal și cu deosebire despre rolul de îndrumător și animator îndeplinit în calitate de redactor al „Lucașului” de odinioară, pe care am socotit că este o datorie să-l reînviem, s'a vorbit de curând în paginile acestei reviste și se va mai vorbi. De aceea am crezut că din prilejul trecerii lui din ființă în neființă, se cuvine să rostim câteva cuvinte despre om și faptele vieții sale în general.

„Lucașul” n'a fost numai o revistă literară. El era o armă în lupta culturală a Românilor din Ardeal, acea luptă pentru lumină care dădea cheagul conștiinței naționale și prin care colectivitatea etnică era pregătită pentru etapa de libertate și deplină afirmare ce trebuia să vină. În acest sens, revista înfățișa și stimula orice muncă românească, după cum acțiunea ei avea certe implicații politice.

Identice erau și obiectivele „Astrei”, care lucra pe plan mai întins. De aceea Tăslăuanu asumă incurând și sarcina de secretar al Asociațiunii, fiind și în această calitate om de inițiativă, om de ispravă.

Au venit apoi anii când națiunea a făptuit cu arma militară. Atunci Tăslăuanu a trecut în Țară și a militat cu dărzenie, căci era necesar, pentru constituirea Legiunii voluntarilor ardeleni.

Fiecare perioadă a vieții sale a fost o etapă de luptă. Și lupta lui, care a fost lupta neamului întreg pentru dreptul la vieța și la afirmare pe plan istoric mare, a avut rezultat. După izbândă a venit pentru mulți răsplata trudei. Pentru Tăslăuanu mai puțin. El nu avea deprinderea compromisiștilor și de aceea în vieța politică a fost un înfrânt. A fost o victimă a politicianismului de după războiu, pentru tribulațiile căruia nu fusese pregătit și nu avea nici aptitudini, iar această umilință l-a costat mult.

Așa se explică retragerea lui din arena vieții publice, o izolare voită de mulți ani de zile. În acest timp începuse să scrie și să publice memorii, care reflectau o experiență intensă din domeniul vieții literare, politice și economice, căci nici acesta din urmă n'a fost strein de preocupările lui. Resemnarea a durat până în momentul când hotarele patriei au fost sfâșiate și mândria neamului călcată în picioare. Atunci s'a întors în arenă, transformând din nou condeiul în armă de luptă, în serviciul drepturilor sfinte ale patriei și ale națiunii. Articolul despre spațiul vital al Românilor, publicat în superba revistă „Dacia”, al cărei director a fost până la un timp, rămâne una din cele mai îndrăznețe și mai limpezi formulări a acestor drepturi nesocotite.

Când am pornit din nou la drum vechiul „Lucaș”, l-am consultat și i-am cerut concursul. Neîncrezător la început, ne-a dat totuși „binecuvântarea” lui, iar după întâiul an de apariție și colaborarea efectivă. Ar fi vrut să continue lupta lui din tinerețe, alături de o nouă generație, crescută și prin indemnul vieții sale de năzuințe și de biruință. Din nefericire etapa aceasta a durat prea puțin și însăși lupta a fost prea mult îngrădită. Și a venit, prea de vreme, momentul când a trebuit să-și plătească tributul morții.

În vieța a fost un luptător, și fiindcă a luptat nerăsplătit, prin moarte a devenit un mucenic. Să-i fie țărâna ușoară!

LUCAFĂRUL

CRONICI

Poezia bănăţeană contemporană¹⁾

În istoria literaturii noastre, poezia bănăţeană este menţionată în treacăt prin două nume: Popovici-Bănăţeanu şi Vlad-Delamarina.

Primul, poet minor, duios şi intimist, fără originalitate de expresie, sub influenţa categorică a poeziei lui Eminescu (v. *Sara de toamnă*, *Pe-al lui umăr*) a rămas în amintirea noastră ca prozator, încercările poetice trecând pe un plan secundar.

Celălalt, vioiu, utilizând în versuri graiul bănăţean, fixează o atitudine, deschide pentru critică problema poeziei dialectale, impunând prin umor şi culoare locală.

Continuând firul întrerupt, antologia poetului Ion Stoia-Udrea ne dă o imagine a poeziei bănăţene de după Unire.

Renunţând la nota dialectală, poeţii bănăţeni de astăzi, integraţi în ritmul unitar al dezvoltării poeziei româneşti, întrebuiţează rar şi incidental cuvinte „bănăţeneşti”: şi-reghe, oglicea, costrangă, borzi, imală, tovar, foiomfiu. Uneori versul se luminează sub noutatea rimei (ex. *veghe* cu *şireghe*); alteleori se întunecă prin neînţelegerea din context a termenului cu arie de circulaţie restrânsă. Trecem peste considerente estetice lingvistice şi ne oprim asupra „sufletului unic” pe care l-ar dori în prefaţa antologiei (pg. 6) poetul Ion Stoia-Udrea. Mărturisim că nu-l putem găsi în diversitatea condiţiilor ideale, ce-şi caută limite şi forme. Mai curând ghiceşti un principiu unificator într-o anumită tonalitate muzicală, desprinsă din realitatea care ne-a dat atâţia compozitori bănăţeni.

Versurile poezilor bănăţeni au un „aer de familie” explicat prin timbru. Şi tot din această predilecţie muzicală a sufletului bănăţean desprindem şi lirismul predominant în creaţia poetică bănăţeană. Versurile sunt întovărăşite de portretele autorilor lucrate de pictorul Catul Bogdan şi — aceasta fiind o notă originală — de medalioanele *autobiografice ale poezilor*, începând cu formule scrise la persoana I-a: am debutat, am colaborat, am tipărit. Cităm începutul unei astfel de mărturisiri:

„Sunt căraşan şi am 40 de ani. Până aici, mi-am risipit vieţa peste locuri şi ani, încercând, cu mai mult sau mai puţin noroc, de toate. Nu am făcut încă nimic de seamă. Dacă vreodată voi realiza ceva cu adevărat demn de remarcat, se va şti”.

Subliniem reticenţele inerente mărturisirilor lirice:

„Întâlnirea prietenească” a celor 11 poeţi bănăţeni în paginile antologiei nu formează un regionalism ostil, chiar

prin diversitatea talentelor prezentate. Nu-i poţi asculta pe toţi, cum ai asculta un cor bănăţean. Ca să-i înţelegi, trebuie să procedezi ascultându-i în parte.

Te întâmpină cel mai tânăr poet bănăţean al antologiei, în primele pagini. Să fie un elogiu adus tinereţii creiatoare? Autorul volumelor „Candelabre albastre” şi „Flori de piatră” este un revoltat în *Haiducească* şi un căutător de drumuri proprii. Stridenţele versului pentru început îl poartă spre non-sensuri şi imagini riscate:

Ca să mă soarbă 'ncet spre Dumnezeu
În noaptea cu răbufnet de mătăasă

Şi talent are Pavel Bellu, când scrie:

„mioarele serii o să pască
bănuţii lunii, răsăriţi sfioşi
în valea mulcomă şi înceată

(*Versuri pentru mâine*)

Viguros, amintind poezia lui Goga, izbucneşte cântecul lui Grigore Bugarin.

Rural, inspirându-se din imnul „sfânt” al ţarinei, sau al folclorului (Pom de gând se scutură, Flori din datini flutură), se defineşte astfel în poezia *Eu port în mine lanţuri sfărâmate*:

— Eu port în mine lanţuri sfărâmate
Purtate de strămoşi, voi ştiţi cât an.
Clocotă 'n mine sânge de cioban
Şi nostalgii de doine legănate.

Aceeaşi identificare între poet şi profet pe care a proclamat-o Goga o regăsim şi la Bugarin:

Invaţă-mă să ştiu muri, Stăpâne,
De sub ruina lumii tâlhărite,
Mă 'nalţă spre lumini nebănuite
Să pot vesti chemările de mâine.

(*Rugăciunea Profetului*)

Cu mult mai originală este poezia *Descântec pentru rodul livezilor*, deşi păstrează factura versului popular.

Romulus Fabian este un pastelist remarcabil. Imaginile picturale sunt proiectate pe un fundal îndepărtat, în linii mari, hiperbolic.

Pe drumul din pustă cu marginea 'n zare
Se duce un moşneag
Purtând în spate cerul şi 'n mână un toiag.

(*Pe drumul din pustă*)

1) 11 poeţi bănăţeni, prezenţa de Ion Stoia-Udrea. Editura „Vretea” Timişoara, 1942.

Imaginea este reluată sub alte forme, ca un motiv

Un ulm stingher
— Pe culmea goală —
Proptit de cer
Stă să adoarmă
Cu soarele în poală.

(Din câmp)

Mai echilibrat și matur, pe linia lui St. O. Iosif, sună versurile:

Pe drumul luminat în lună plină
Se duce-un car împovărat de spice.

Nota local tradițională nu lipsește. Ea este însă imagine și numai imagine (*Noapte, Un car codrean*).

Sentimental, Dorian Grozdan nu se poate izola de prieten, iubită și mai ales de Bărzava sa dragă. Sborul îi este reținut. Pierzând spațial, câștigă (dacă putem întrebuința termenul, vorbind de un poet) în adâncime. Lirismul e mai direct și nefalsificat.

Se duc salcâmi, galbeni, uscățivi
și pier în valea plină de noroi
și nimeni nu se uită înapoi,
ci 'mpleticiți se duc ca două rânduri de bețivi.
(Se duc salcâmi)

O tristețe bacoviană plutește peste poezia lui Dorian Grozdan. *Preludiul pentru începutul toamnei*, simbol bine susținut, romantic prin finalul apelativ, este remarcabil.

A căzut o frunză, undeva, pe-aici,
o frunză ca un drob de aur —
priculici
peste sat se lasă fulguri de laur.
Prieten, în noaptea asta toamna a chemat o frunză,
o frunză sub puhoaietele de lună, —
ai auzit cum sună
arama și rugina timpurie 'n nuc?
Taci! ascultă anii noștri cum se duc.

Melodia e veche. Grozdan însă o cântă cu îndemănare.

Preocupat de măreția lui Dumnezeu, frământat de înțelepciunea lui Buda sau de blestemul nedrept aruncat asupra destinului Evei, poetul Traian Ieremici năzuește spre o poezie mediativă de esență biblică.

Pe Miu-Lerca îl asociem prin versul dur, tăiat în piatră, intrerupt brusc (Fără crez, sângerez în arșiță și vânt) de poezia lui Aron Cotruș.

Interesându-l aspectul social al problemei existenței (v. poeziile *Plugar, Coasa, Arie*), predică „răsmerița 'n furci, pe hotar” și strigă vitalitatea neamului în versurile:

Juni ciopliți parcă 'n goruni,
fete, fire de căpșuni,
buiete 'n horă măi — și huiete!
Poalele în volburi sue...
Sus, opinca, sus!
„Cine 'n horă n'o striga
ardă-i dorul inimii!”
Sus, opincă, sus.

Mihai Novac se înscrie pe tradiționala cale bătută a poezilor profesori sau mai bine zis a profesorilor poeți. Profilul a fost realizat de Ovid Densusianu (vol. „Raze peste

lespezi”, „Limnuri albe”) și continuat de Celarianu, Cruceanu, I. M. Rașcu sau A. Toma.

Trăind în contemporaneitate și în curent cu mișcarea poetică străină, profesorul poet aduce și îndrăzneala dar și timiditatea profesiei lui în realizările poetice. Gândul străbate versul fără să-l ridice la atitudini filosofice originale. Intuiția didactică a vieții îl resemnează. Stilul academic sau academizat este caracteristic. Nostalgia — fie a peisagiului, izvorită din claustrarea clasei, fie a idealurilor la care de mulțori trebuie să renunțe — îl indeamnă spre evadări reflexive:

Drum cu soare, drum de țară
Încotro mai porți drumeții
Pe suișurile vieții?

(Drum cu soare, drum de țară)

Resemnat se îndreaptă spre ironie:

Aștept uitarea tot să 'nece,
Tu, porumbel, s'aduci finic
De vieață nouă și vom trece
Doar noi, în universul mic.

(Orașul tău, orașul meu)

Ultimii poeți ai antologiei: Grigore Popiți, Petru Sfetca, Ion Stoia și Tiberiu Vuia, completează peisagiul limitat de o parte de cadrul etnografic (*Cântec de cioban*, de Gr. Popiți) și tendința spre alte țărâni (*Păseri de Sud*, de Petru Sfetca).

Poezia socială este reprezentată de Ion Stoia. Uzina (Din ciclul „Moartea”) este cântată cu durere și revoltă. Vieața este sfărâmată de mașină. Descrierea realistă impresionează:

Un țipet.
Apoi trosnet de oase zdrobite

Doi oameni pleacă grăbiți cu ceva ascuns pe o
[brancardă...]

Ruralismul este înlocuit prin vieața orașelor industriale. Căutarea în trecut, o altă temă a poeziei lui Ion Stoia-Udrea, e bine realizată în *Reîntoarcere* (Din „Chemări”, München, 1926):

În locurile prin cari am alergat,
Copil cu bucle de aur, răsfițat
De oameni, de ape și de vânt —
Zadarnic azi mă caut.

Menționăm cele *Patru scrisori* din „inedite” și „Tălmăcirile” din Walt Whitman, Langston Hughes și Waring Cuney. Alăturăm aceste prime traduceri din lirica Negrilor, de preocupările exotice ale lui Stamatia de a traduce din poezia japoneză. Poemul în proză, specie literară dificilă, este încercat cu îndemănare de ultimul poet al antologiei, Tiberiu Vuia.

Variată prin multiplicitatea aspectelor, antologia celor 11 poeți bănățeni este un dar și un protest împotriva dictonului „înter arma silent musae”, având elanul, dar și scăderile poeziei provinciale.

M. NANU

Studii de Istorie literară

Corespondența lui I. L. Caragiale. — O biografie a lui Andrei Mureșanu. —
Scrieri alese din D. Bolintineanu

Cu volumul de „Corespondență”, al șaptelea din serie, se încheie ediția critică a operelor lui I. L. Caragiale întreprinsă de Fundația regală pentru literatură și artă. Avem

în felul acesta o lucrare monumentală — dacă nu prin dimensiunile operei editate, de sigur prin valoarea ei artistică — dusă la bun sfârșit.

Intr'adevăr, pe lângă faptul că opera literară a lui Caragiale cunoaște o nouă răspândire, ediția critică patronată de Fundația regală înseamnă și realizarea unui model al genului, care lipsea până acum. Cu lipsa de scrupul — ca să nu spunem mai rău — atât de cunoscută, a întreprinderilor noastre editoriale, operele autorilor noștri clasici au fost adeseori defectuos prezentate. Lucrul era cu atât mai ușor de întâlnit cu cât, autorii nefiind în viață, un protest serios și eficace împotriva sacrilegiului nu avea cine să formuleze. De astădată avem o ediție critică completă și omogenă, cu toate că lucrarea a fost îndeplinită de două persoane. De acum înainte nu vor mai putea apare decât ediții critice alcătuite după modelul acesteia, sau prin depășirea lui, căci o a treia alternativă, a unei editări sub nivelul ei, ni se pare cu neputință de închipuit. De altfel faptul că Fundația regală mai are o serie întreagă de ediții critice începute, sub auspicii cel puțin tot atât de fericite, ne întărește în optimismul cu care contemplăm perspectivele de viitor ale acestui gen de activitate științifică și culturală.

Cu exceptarea scrisorilor atât de numeroase adresate lui Paul Zarifopol, am putea spune că corespondența lui Caragiale este sporadică și episodică. Rare sunt scrisorile dezvoltate și rare mai ales răvașele în care se întâlnesc ample dezvoltări ale unor idei ocazionale ori familiare marelui scriitor. S'ar părea deci că nu este mare câștigul realizat prin cunoașterea acestei corespondențe. Și totuși, câtă inteligență scăpărătoare, cât spirit și cât rafinament artistic nu găsim în cele șase sute de pagini cu scrisorile lui Caragiale! Sunt prezente și aici, în mic, atât dovezile unei judecăți mereu lucide și neșovăitoare, ale unui spirit de observație revărsat de predilecție prin intermediul satirei, cât și respectul pronunțat pentru normele compoziției, calități care dau suprema valoare întregii opere literare a lui Caragiale. S'ar putea spune că, față de opera literară propriu zisă, măruntele și disparatele răvașe ale lui Caragiale reflectă în aceeași măsură marile virtuți ale scriitorului, în care și bobul de rouă poate reflecta splendoarea cerului de vară, în raport cu oglinda întinsă a unui lac de munte.

Dar corespondența publicată ne arată și un Caragiale inedit, un Caragiale îmblânzit, lăsând să apară căldura sentimentului și familiaritatea delicată care ține de natura relațiilor intime, după cum constată d-l Șerban Cioculescu în succinta *Introducere*, care abundă de notații subtile și precise în același timp:

„Cu Caragiale se petrece așadar un fenomen psihologic din cele mai avantajoase, când e vorba de corespondent. Simpatia pentru cel absent, dorința conservării contactului, nesuferirea singurătății, toate concurg să-l transforme în prietenul ideal, pe care nu-l putea realiza în practica relațiilor verbale cotidiene, când se lăsa furat de demonul contradicției și al dominării. Altminteri, funcționarea tiranică a lucidității și a spiritului de replică îl îndemnase de atâteaori să nu înă seamă de susceptibilitățile firești ale amorului propriu, iar prezența unei galerii, ușor cucerită de duhul rău mușcător, îi stărnise cruzimi excesive, față de victime dinainte desarmate”. (pag. XVII).

Iată deci că nici Caragiale nu era lipsit de acea trăsătură de umanitate care conferă titlul de noblețe speciei.

De aceea este profund regretabil că apelul d-lui Șerban Cioculescu, autorul acestei ediții, adresat tuturor corespondenților lui Caragiale și urmașilor lor, nu a găsit răsunetul dorit și astfel au rămas afară din volum multe scrisori,

cunoscute sau nu. Să sperăm că, în urma acestui început, nu va trece mult și volumul va putea fi tipărit a doua oară cu întreagă corespondența lui Caragiale, pentru că sub raport artistic nu există propoziție scrisă de el care să nu fie semnificativă și remarcabilă.

* * *

Broșura pe care d-l Mircea Bogdan i-o dedică lui Andrei Mureșanu a fost semnalată de mult în periodice. Toți recenzenții au elogiat dragostea autorului pentru fenomenul literar, pe care îl caută în filele învechite ale istoriei. Cunosând în același timp și interesul d-lui M. Bogdan pentru aspectele actuale ale fenomenului literar, pe care încearcă să le cunoască, să le pătrundă și să le aprecieze, vom spune și noi că meritul principal al broșurii de care vorbim stă în sentimentul cu care autorul se apropie de figura lui Andrei Mureșanu și de opera lui, în general dată uitării, cu toate că lucrarea vedește și alte însușiri mai pozitive.

Lucrarea d-lui M. Bogdan este impropriu caracterizată prin subtitlul „contribuțiuni biografice”, anunțând astfel date nouă pe care în realitate nu le aduce. Lucrarea este inspirată de monografia cunoscută a lui Ioan Rațiu, pe care o urmează atât în planul ei mare, cât și în unele realizări de amănunt. Din cauza aceasta d-l Bogdan comite o îndoită greșală. Această greșală nu ni se pare atât de mare când ne gândim la vârsta autorului, care are destul timp ca să învețe a o evita în viitor, ci mai mare socotim vina editorilor, care n'au observat-o la timp. Căci lucrarea d-lui M. Bogdan s'a tipărit mai întâi în coloanele ziarului „Tribuna” din Brașov și la retipărirea în volum ea ar fi putut fi îndreptată.

Socotind deci că-i facem d-lui Bogdan un serviciu necesar, punând în funcțiune acea critică constructivă pe care au profesat-o atâția înaintași de merite mai mari decât ale noastre, vom stăruii puțin asupra acestui fapt.

D-l Bogdan reproduce bibliografia lui I. Rațiu în forma în care fusese ea notată de acesta. Rezultatul este o confuzie, căci Rațiu putea înregistra acum 30—40 de ani comunicările „văduvei poetului”, sau „comunicarea personală” a lui Aurel Mureșanu, dar astăzi acest lucru nu mai este cu puțință deoarece persoanele vizate sunt moarte de mult. Dacă a vrut să respecte izvorul prim al informațiilor reținute, trebuia să arate că acele comunicări, orale sau verbale, i-au fost făcute pe vremuri lui Ioan Rațiu.

O lipsă de precizare se întâlnește și la transcrierea unor nume proprii. Astfel, la pag. 13, când se relevă o mărturisire a d-lui Aurel Mureșanu, suntem siliți să presupunem că este vorba de distinsul scriitor astăzi în viață la Brașov, fiul fostului director al „Gazetei Transilvaniei”, dar pe acesta îl cheamă Aurel A. Mureșanu, spre deosebire de tatăl său, care era simplu Aurel Mureșanu.

Monografia lui Rațiu era mai întinsă și d-l M. Bogdan a fost nevoit să elimine în economia lucrării sale anumite amănunte. Mai târziu uită însă de această eliminare și de aceea spune la un moment dat: „după ce absolvișe, așa cum am văzut, clasele școlii primare” . . . , cu toate că din paginile precedente n'am văzut deloc cum s'a petrecut această „absolvire”.

Ultimul alineat din nota dela pag. 24 este o repetare aproape din cuvânt în cuvânt a unor afirmații făcute mai înainte.

D-l M. Bogdan menționează cu termenii tehnici „op. cit.” anumite lucrări ale căror titluri nu se găsesc înscrise decât la sfârșitul lucrării, în capitolul bibliografic. Uzul este

ca odată să fie reprodus întreg titlul lucrării și numai după aceea, când se vorbește din nou de acea lucrare, ea să fie menționată cu formula „op. cit.”

Confuzia este și mai mare când respectivul autor figurează la bibliografie cu două sau mai multe lucrări. Atunci dintr'un simplu „op. cit.” nu se mai poate culege nicio lămurire.

Bibliografia este lipsită de un criteriu evident. Când autorul nu are un criteriu organic, este necesar ca măcar ordinea cronologică a operelor înșirate să fie menținută.

D-l M. Bogdan păcătuiește uneori și împotriva proprietății termenilor. Astfel, în capitolul despre familia poetului vorbește, pe cât se pare, despre Ardeal în dublul înțeles al acestui cuvânt: în înțelesul restrâns și acela mai larg care înglobează atât Ardealul propriu zis, cât și Maramureșul, Crișana și Banatul.

Nu mai vorbim de stilul autorului, căci acest aspect al lucrării d-lui M. Bogdan a fost discutat de d-l O. Șuluțiu într'o recenzie ale cărei concluzii sunt toate deopotrivă de întemeiate. De altfel, în privința aceasta se impune să constatăm că în scrisul său ulterior, apărut în parte chiar în paginile acestei reviste, d-l M. Bogdan și-a revizuit stilul, apropiindu-se tot mai mult de acel stil științific care rămâne cel mai indicat pentru cercetările întreprinse în serviciul unui adevăr obiectiv.

Colecția „Clasicii Români Comentați”, care apare sub îngrijirea serioasă și competentă a d-lui prof. N. Cartoian, nu se mărginește să reediteze cele câteva somități ale literaturii române cărora opera lor realizată artistic le-a asigurat pe veci nemurirea, ci ea tinde să redea circulației, în măsură potrivită, și lucrarea unor scriitori a căror valoare are un aspect mai mult istoric. Literatura lui Bolintineanu cade fără îndoială în categoria aceasta. Prin proporțiile ei este considerabilă, după cum prin ideile și mai cu seamă sentimentele pe care le exprimă este semnificativă în supremul grad pentru epoca în care a apărut. Pe de altă parte, cu toate că inferior ca gust și sensibilitate estetică, Dim. Bolintineanu trebuie să fie considerat un scriitor de vocație, care concepea funcția de scriitor ca o misiune și așa a practicat-o el însuși timp de aproximativ trei decenii. De aceea opera lui literară nu poate fi dată cu totul uitării.

Sarcina reeditării lui Bolintineanu a revenit d-lui prof. D. Popovici. Cum lucrarea d-sale este numai la jumătate,

după volumul de versuri tipărit de curând urmând să apară și un volum de proză, ea nu va putea fi apreciată pe deplin decât la urmă. Se pot însă constata de pe acum auspiciile favorabile sub care a fost concepută această lucrare. Mulți ar fi fost ispitiți, poate, influențați și de momentul istoric actual, când concepția idealistă a literaturii este din nou oparantă, să exagereze valoarea scrisului lui Bolintineanu, punându-l în felul acesta într'o lumină falsă și pregătindu-i o nouă cădere la fund. Prin judecata sa riguroasă și prin conștiința relativismului valorilor, d-l Popovici a fost păzit de această alunecare. D-sa stabilește dela început că „însemnătatea lui Bolintineanu nu trebuie căutată în valoarea artistică a operei sale, ci în semnificația pe care această operă o prezintă în cultura română. Bolintineanu rămâne scriitorul cel mai caracteristic pentru epoca în care a scris, epocă agitată de pasiuni politice puternice, care impuneau scriitorului un ideal străin de artă”. În tot cursul studiului introductiv apoi, relevând calitățile reale ale scrisului lui Bolintineanu, d-l Popovici nu încearcă deloc să-i acopere marile defecte.

În rândul al doilea, ca un perfect cunoscător al perioadei de început a literaturii noastre moderne și a tuturor filonelor străine care au alimentat acest început — filoane contemporane sau precontemporane — d-l Popovici situează literatura lui Bolintineanu în cadrul epocii, stabilindu-i cu precizie antecedentele și modelele. Astfel d-sa găsește în preromantism genul proximal al acestei literaturi și, utilizând și de astădată metoda comparatistă, ilustrează constatarea prin analiza ce o face operelor caracteristice ale lui Bolintineanu, indicând totdeauna modelul străin care l-a influențat. Demnă de reținut este și remarca subliniată că însuși Eminescu își începe ucenicia în atmosfera poetică a acestui preromantism întârziat, fiind direct influențat, sub acest raport, de Bolintineanu.

Vorbeam la început de o reeditare cu măsură a scriitorilor cu valoare precumpănitor istorică. Măsura i-a fost aplicată într'adevăr și lui Bolintineanu, de aceea d-l Popovici nu ne dă în această ediție destinată unei întinse circulații operele complete ale lui Bolintineanu, ci numai o culegere de „scrieri alese”. Cum însă opera lui Bolintineanu este de mari proporții, chiar această alegere a avut nevoie de două volume, dintre care întâiul singur cuprinde aproape patru sute de pagini.

OLIMPIU BOIȚOȘ

O istorie a literaturii române în italienește

D-l Ramiro Ortiz ne-a surprins în mod plăcut cu o „Letteratura Romena”¹⁾ — cuprinsă într'un volum elegant și de o limpezime grafică ce se acordă deplin cu limpezimea stilului autorului — apărută anul trecut în colecția „Piccola biblioteca romana” de sub conducerea d-lui Claudiu Isopescu, formând Nr. 9 al acestei colecții, și care deabia acum ne-a ajuns în mână.

Este o prezentare sintetică a literaturii noastre așa cum s'a dezvoltat ea dela începuturi până în zilele noastre, împărțită în șapte capitole: literatura populară, literatura veche bisericească, istoriografia, contactul cu Apusul, Titu Maiorescu și Junimea, Nicolae Iorga și Sămănătorul, și literatura contemporană. Am indicat capitolele spre a se vedea că autorul a comprimat cât a putut diferitele epoci și curente literare pentru a le înfățișa masei cetitorilor italieni — căci

1) Ortiz, Ramiro: *Letteratura Romena*, Roma, 1941, 258 p.

pentru ei este scrisă — neinițiatii în literatura noastră, cât mai succint și mai clar, înlăturând toate detaliile care ar îngreuna sau ar plictisi pe cel mai puțin atras de această literatură. Și pentru a completa și justifica afirmațiile sale despre literatura română, autorul presară toată lucrarea cu traduceri, așa că fiecare scriitor cât de cât important este reprezentat cu traduceri din opera lui — traduceri făcute în cea mai mare parte tot de d-l Ortiz. Deci o istorie și o antologie a literaturii române în același timp, la care trebuie să adăugăm și sintetică, aceasta este „Letteratura Romena”.

Incepe cu literatura populară: „Așa cum astăzi este dovedit că unele „*Strambotti*” siciliene moderne, conținând aluzii la fapte istorice foarte vechi, ne păstrează în mod substanțial cele mai vechi documente poetice ale literaturii italiene, tot așa se poate susține că și cea mai veche literatură română (populară) nu trebuia să se deosebească mult

de cea populară contemporană". Deci o literatură populară română foarte veche a existat înainte de apariția literaturii scrise și nu se deosebea prea mult de cea de azi, ea „exprimând sufletul poporului care o produce, fiind de aceea cea mai curată expresie a rasei: adevărata literatură română, de care se va lega mai târziu mișcarea etno-literară a Sămănătorului" (pag. 5). Înșirând toate creațiile populare, autorul se oprește mai mult la „Miorița", care este „expresia cea mai delicată și autentică a sufletului popular român și de aceea nu află întâlnire în literatura populară a altor popoare". Autorul scoate în evidență frumusețile artistice și sufletești ale acestei poezii, care „dovedește un simț al frumosului foarte înaintat și ales". Urmează apoi traducerea în italienește a unui fragment din Miorița.

Acesta este felul de a proceda al autorului și el se repetă pretutindeni: fixează scriitorul în timp și în curent literar — dacă este posibil, — indică creațiile lui mai importante, caracterizează pe scurt opera și apoi traduce fragmente alese și caracteristice.

Legătura dintre literatura și cultura italiană și română este subliniată întotdeauna când ea există. Amintirea Italiei în operele scriitorilor români este urmărită pas cu pas și ne prezintă fragmente traduse din Miron Costin, în care cronicarul descrie Italia, Padova și obiceiurile comune Italianilor și Moldovenilor, fragmente din „Paralelism între dialectul italian și cel român" de Heliade Rădulescu, două sonete original în italienește de Asachi, etc. În aceeași ordine de idei ne înfățișează viața dela curtea lui Constantin Brâncoveanu, care, prin mijlocirea Stolnicului Cantacuzino și a unor italieni ca Del Chiaro, introdusese la curtea sa arta și cultura italiană — viață, care în palatele stil italian era viața „unui prinț italian din Renaștere", — apoi explică originea și dezvoltarea școalei latiniste și italienești și continuă arătând legăturile lui Heliade Rădulescu, Asachi, Alecsandri, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, și alții cu Italia. Insistând asupra legăturilor culturale dintre Italiani și Români, d-l Ortiz face ca cetitorul italian să tragă spontan concluzia că: Italia și cultura ei au fost cunoscute de Români în cea mai mare parte direct și nu prin mijlocirea vreunui a treilea, care să fi fost intermediatorul între cultura italiană și cea română în decursul timpurilor, și că cultura italiană și română de îndată ce s'au întâlnit s'au recunoscut ca trebuind să aparțină aceluiași cadru de cultură neolatină.

Loc mai mult închină operei poetice a lui Eminescu, care „aparține familiei lui Leopardi, Musset, Vigny, Heine, etc, totuși deosebindu-se profund de ei prin o viziune proprie a vieții, prin un proaspăt, adânc și intim sens al naturei, ... prin entuziasmul constant pentru istoria, tradițiile și mai ales pentru poezia populară română și în sfârșit prin o oarecare seninătate a sa în durere care îl face să privească de sus pasiunile omenești". Muzicalitatea sugestivă a poeziei lui Eminescu este ceva caracteristic și greu de analizat, de aceea d-l Ortiz socoate că Eminescu are nevoie de un critic-poet care să creeze din nou poezia lui infinit de dulce, sugestivă, delicată și „aerea", și crede că numai un critic de felul lui Renato Serra ar putea smulge secretul tehnic al acelei muzicalități.

Trebue să menționăm apoi afirmația foarte nimerită că se vorbește prea mult despre Eminescu filosof. „Pentru mine însă poeziile în care Eminescu este mai Eminescu decât

ori și unde sunt tocmai acelea în care niciun element străin nu pătrunde să tulbure fluxul melodios al inspirației lirice pure, seninătatea și prospețimea peisagiului român perfect evocat, din care pricină îmi place să definesc pe Eminescu „poeta della selva e della polla", și care își găsește punctul de întâlnire în pictura lui Grigorescu" (pag. 93).

Literatura contemporană ocupă un spațiu mai întins și ea este înfățișată în toată varietatea și bogăția ei, ca pentru a arăta prin aceasta puterea de creație a poporului român, atunci când condițiunile de traiu i s'au îmbunătățit și când visul român s'a împlinit. Ea este pătrunsă de două tendințe mai importante: tradiționalistă, având ca reprezentanți principali pe Liviu Rebreanu și Nichifor Crainic, a cărui poezie are uneori accentele „virile și melancolice" ale lui Giosuè Carducci, și tendința modernistă în cap cu Ion Minulescu. Despre opera lui Liviu Rebreanu d-l Ortiz spune că, prin romanele *Ion* și *Pădurea spânzuraților* — traduse și în italienește — aparține celei mai bune literaturi europene. Int'rădevăr literatura română a intrat în cadrul literaturii europene și ea a constituit o adevărată revelație pentru publicul italian (vezi *Meridiano di Roma* din 20 Sept. 1942), care admiră spontaneitatea și originalitatea ei.

Prețuirea literaturii noastre în Italia se vede și din numeroasele traduceri făcute în ultimii ani, ca: *Amintiri din copilărie* de Creangă, *Nuvele* de Slavici, *Poezii* de Eminescu, *Baltagul* de Sadoveanu, *Simfonia fantastică* de Cezar Petrescu, *Nuvele* de Agârbiceanu, *Vieța la țară* de D. Zamfirescu, *Cioleandra* de Rebreanu, *Năpasta* și *O scrisoare pierdută* de Caragiale — jucată cu mult succes la Teatro delle Arti — și nuvele de Negruzzi, Brătescu-Voinești, teatru de Theodorian, Iorga și Camil Petrescu, precum și foarte multe poezii din poezii noastre moderni publicate în diferitele reviste italienești (vezi: *Litterature straniere*. Roma, 1941).

„Letteratura Romana" este presărată cu traduceri din prozatorii și poezii nostri și ele alcătuiesc aproape mai mult decât jumătate din lucrare. Traducerile prozei sunt mai izbutite și subliniem traducerea unui fragment dintr'un articol inedit al lui Nicolae Iorga despre casa dela țară și viața țaranului român, și un fragment din „Familia Udreștilor" de Brătescu-Voinești, al cărui pesimism duios d-l Ortiz îl apropie de acela al lui Giovanni Pascoli.

Traducerile din poezii nostri au întâmpinat greutăți pe care le arată însuși d-l Ortiz: „Rămâne deci lucru stabilit că aceste *parafrazări* — nu traduceri, — lăsând de o parte faptul că ele nu redau decât foarte vag armonia versului — care nu stă numai în ritm, ci deseori în coloritul muzical al cuvintelor, — nu sunt și nici nu pot fi altceva decât „aproximații" și ca atare, nu redau decât o mică parte din frumusețile originalului. Cu care va trebui să se mulțumească acela care nu știe românește și aceste note informative sunt destinate — este inutil a o spune — tocmai aceluia dintre cititorii mei care nu știu românește".

Și — încheiem noi — scopul autorului de a face cunoscută în linii mari literatura română Italianilor care nu cunosc limba noastră a fost atins, și prin aceasta s'a dat încă un imbold spre realizarea a ceea ce credem imperioasă datorie: o mai mare cunoaștere și adâncire reciprocă a literaturii și culturii popoarelor neo-latine.

IOAN DOMȘA

INSEMNAȚI ȘI RECENZII

Iosif Moruțan: Vâslind pe apele destinului

Adunându-și versurile în volum, d-l Iosif Moruțan pășește cert în istoria literaturii transilvane, pe traiectoria aceluiași mesianism poetic cu care au fost investiți toți stihivitorii provinciei cari apăreau în momente istorice circumscrise de grave semnificații naționale. Deși o poezie a intimității, cu ample rezonanțe emotive, poezia d-lui Iosif Moruțan, ca expresie a unei perioade de cultură transilvană delimitată în timp și spațiu, sporește în amplitudinea acelorăși semnificații colective, fiindu-le plenipotențiarul lor, până acum, cel mai reprezentativ. Deaceia considerațiilor estetice le ia de astădată locul emoția cu care te apropii de o carte care trebuie să însemne și altceva decât un simplu și poate, pentru unii, anacronic, eveniment literar.

Grija care s'a pus la întocmirea cărții, aceasta oferindu-se în condițiuni tehnice superioare, chiar tonul și abundența festivă a imaginilor — deși acestea din urmă aduc un serios prejudiciu poemului ca atare — te fac să simți tălcul mai adânc pe care slova scrisă ți-l poate oferi, apercceptiv.

Hotărît, „Vâslind pe apele destinului” nu e decât expresia unui poet al cărui talent e la începutul desfășurării sale. Vrem să credem că d-l Iosif Moruțan nu se va opri aici. Pe d-sa îl așteptăm vestitor al noiei și autenticei poezii a Transilvaniei nordice, vestitor și, aceasta mai ales, realizator al ei. De aceea nu ne îngrijorează unele facilități de ton și expresie, după cum nu ne impresionează nici lipsa unui orizont poetic propriu, bine conturat și viguros realizat. Ceeace ne dovedește cartea poetului, e abundența de suflet pe care dânsul o pune la temelie ei, cât și sinceritatea, care tradusă estetic s'ar putea numi și naivitate, sinceritate pe care o prețuim la justa ei semnificație, cu tot accentul de melopee pe care-l imprimă poemelor:

Pustiul s'așterne mut sub vâlul durerilor mele...

Mi-e veșted cântecul ce-l port pe buze,
Când în inimă-mi croncăie singur pustiul.
Aproape aș vrea s'aud umbrele morții,
Cum bat cu palmele'n streșina porții.

(Pustiul)

Să notăm însă, concomitent, frumusețea ultimului vers, pe care am putea-o multiplica prin alte citate.

Sau:

Seara cu lacrimi în gene trec prin ogradă...
Povestea mea, e doar a mea și-a nimănu.
Doamne!... Dece și cui să o mai spui?

(Scrisoare)

După cum am amintit, tristeții nereticent exprimate, alterând în bună măsură esteticul, i se adaogă frumusețea imaginii, care prin primitivitatea ei structurală ne apropie de atmosfera psalmilor lui Solomon și David:

Unde e via blestemului cu strugurii durerii,
Să-i rup vița și rodul din mijlocul verii?
(Vâslind pe apele destinului)

La fel de naivă, prin simplitatea ei, se arată și erotica d-lui Iosif Moruțan

Vom trece din neliniște 'n zări,
Cu mărgele de lacrimi pietrui-vom cărări.
Ne-om logodi cu brizele ceții, cu vântul;
Cu inele de aur pe mână, cuminecați vom săruta pământul
(Pentru tine scriu, Maria)

Oarecum sigur de a fi cucerit „tăria infinitului”, poetul înseamnă cu certitudinea visătorului:

Mă chiamă nesfârșitul tăcerilor plânse,
M'așteaptă aurora poemelor de dincolo de timp,
Tăria infinitului, etc. . . .

(Poemul tristeții)

Intimitatea poetului cu peisajul, căruia îi dă un colorit verbal adecuat, va aduce, credem, și intimitatea cu „omul”, care va deschide perspective multiple de realizare poetică într'un ton major, cel pe care-l așteptăm. Așteptăm cele de mai sus, incurajați de versuri ca acestea:

În prundul pe care-am rămas un pumn de soare,
Mâna-mi scrie slove pentru satul din răzoare.

(Poem nou)

Sat, din care nu va putea lipsi elementul uman.

Cu toate rezervele de până acum, cari se referă mai mult la partea de „orientare poetică” a cărții, d-l Iosif Moruțan rămâne un poet de vocație, care ne va încanta într'o zi cu noul cântec al Transilvaniei nordice. Pentru aceasta i se va cere însă o totală participare la istoria și datina pământului.

„Vâslind pe apele destinului” e un indiciu că poetul va putea să-și împlinească din durerea sa rolul de indemnător la conștiința trează a neamului.

Pr. Fl. Mureșanu: Biserica din deal

„Biserica din deal este cea mai veche biserică românească din Cluj și, dela 1796 până în 1932, timp de 136 de ani, a fost singura biserică ortodoxă în capitala Transilvaniei”. Scriind despre dânsa un studiu istorico-documentar, părintele Fl. Mureșanu încearcă totdeauna o sinteză asupra vieții românești din capitala Transilvaniei în răstimpul celor 136 de ani, pomeniți în „Cuvântul înainte”.

Pentru a duce la reușită o astfel de acțiune, i se cerea autorului pe lângă o migăloasă răbdare pentru a scutura praful documentelor și o putere de comprehensiune intuitivă a oamenilor și rânduelilor trecute. Pentru că părintele Fl. Mureșanu ne oferă într'o admirabilă finută un crâmpieiu de istorie care, deși nu a făcut epocă, s'a consumat totuși într'o bine definită epocă de istorie indoliată, cu rosturi cari trec de semnificația parohială a faptului.

Fiind singura biserică ortodoxă-română în capitala Transilvaniei dela 1796 la 1932, biserică din deal a centralizat în juru-i, dinamizându-le, atâtea conștiințe și vrieri românești, nume notorii alături de simpli Români cu cuget curat. Mărturie despre aceasta stau diferitele testamente prin cari enoriașii respectivi își manifestă concret legătura indisolubilă cu tradiția românească a bisericeii pomenite. Astfel testamentul lui Ion Popasu din Brașov din anul 1841, testamentul lui Gavril și Elisabeta Vaida n. Fulea-Foliovici din 1867 și alte asemenea acte de danie citate și reproduse în cartea de care ne ocupăm.

Tot atât de prețioase sunt actele șaguniene cari aruncă încă o rază de lumină asupra activității marelui ierarh.

Ultima lucrare a părintelui Fl. Mureșanu cinstește atât pe autor cât și pe acei cari se străduiesc întru asemenea reactualizări de ctitorie românească din toate vremurile pe acest pământ.

Subliniem că lucrarea a apărut la Cluj în 1942, fiind închinată „P. S. Sale D. D. Episcop Nicolae Colan, membru al Academiei Române”, în ireproșabile condițiuni de fond și formă.

Romeo Dăscălescu

Concertul Remy Principe

Stagiunea de concerte a avut un început de înaltă clasă și de bun augur. Institutul Italian din România ni-l-a prilejuit, invitând pe marele violonist *Remy Principe* să facă un turneu prin țara noastră.

Remy Principe e născut la Veneția în anul 1889, a studiat vioara cu F. de Guarneri, apoi cu F. Kilian la München și Lucien Capet la Paris. A fost directorul institutului muzical „Niccolo Paganini” din Spezia, profesor la liceul muzical „G. Rossini” din Pesaro, iar în 1921 a devenit profesor la conservatorul regal „Santa Cecilia” din Roma, unde deține și azi catedra de muzică de cameră. A cântat adeseori în celebrele concerte dela „Augusteo” din Roma și a făcut multe turnee în Italia și stăinătate.

În programul său figura, între *Sonata în mi-major de Pugnani* și *Chaconna de Bach*, interpretate cu arcuș clasic, un minunat *Concert romantic de Zandonai*, al cărui prim interpret a fost și care îi este dedicat de autor. Compoziție plină de sevă mediteraniană, în care bate când tumultuos când visător inima Italiei bogate în sentimente și expresii. Domnul Principe, stăpân pe secretele tehnice și spirituale ale artiștilor excepționali, a cântat această lucrare nespuse de interesantă cu acea artă superioară care face să uiți tehnica și să te bucuri numai de sonorități, cascade și perle, cu nuanțe infinite, cu o poezie lăuntrică transmisă prin degete măestre unui auditoriu vrăjit, cu sfârșituri de fraze cari se pierd cum se duce pe unda eterică un gând trimis de dor...

Ultimul grup al programului său ales ne-a prezentat pe concertist ca compozitor de valoare, în două compoziții inspirate de mediul francez: un *cântec popular* simplu și nostalgic și o pagină poetică pătrunsă de freamătul codrilor. În *Campielo* ne-a redat cu mare talent și sinceritate atmosfera atât de interesantă și atrăgătoare a minusculilor piețe din Veneția natală, iar în câteva *cântece siciliene* ne-a prezentat varietatea și originalitatea inspirației populare meridionale.

Afară din program ne-a mai făcut darul celebrei *Humoreske de Dworzak*, cântată cu poezie și eleganță, și a *variațiunilor de Corelli* interpretate cu stil desăvârșit.

Revista revistelor

Transilvania, Iulie—August 1942

Distinsul clasicist prof. Ștefan Bezdechi, care întrunește virtuțile unui savant temeinic pregătit în domeniul specialității sale cu pasiunea mereu proaspătă a omului de idei, desbate într'un prea frumos eseu publicat în revista „Transilvania” vechea problemă a utilității clasicismului. De sigur că, problema fiind atât de veche, și argumentele cari se

Domnul *Miron Șoarec*, tânărul pianist foarte valoros pe care Sibiul l-a auzit deasemenea pentru întâia dată, a contribuit cu talent, știință superioară, sensibilitate și muzicalitate rară la complectarea structurii unei serii de înaltă artă, pe care o sală arhiplină cu tot ce are Sibiul mai cunosător nu o va uita.

Lucia Cosma

Vanitate și lăcomie

Cu toată grija noastră de a nu publica în paginile revistei decât material inedit, n'am scăpat de ce ne-am păzit. În două rânduri — până acum — s'au strecurat în sumarul revistei bucăți care mai fuseseră odată tipărite.

Că acest lucru se întâmplă și altora, nu e o consolare. Am întâlnit într'adevăr, de câteva ori, în paginile periodicelor material apărut înainte la noi. Și nu cu schimbări — adăogiri s'au îndreptări, care ar putea da lucrării o valoare nouă, un fel de ediția a doua, — ci cu conținut absolut identic.

Există aici, de sigur, o vină redacțională, deși este enorm de greu să îți seama de tot ce se tipărește în atâtea reviste și ziare din țară, ca să poți evita greșala repetării. N'ar fi mai ușor să faci acest oficiu înșiși autorii? Răspundem apăsător: ar fi mai ușor și ar fi cinstit din partea lor.

Molima s'a întins mult. Astăzi, ajutați de mașina de scris, o seamă de autori își multiplică operele dela început și le trimet deodată la patru sau cinci redacții. Omul își face așa socoteala: dacă nu se publică într'o parte, se publică în alta, iar de se va întâmpla să apară în două locuri, cu atât mai bine, va fi mai bogat viitorul repertoriu bibliografic...

Poate că boala vine din ziaristică. Poate că procedeul repetării este condamnat și în presă, dar câtă deosebire între o notă de ziar, sau chiar reportaj, al cărui scop primordial este să informeze, și o operă literară, de natură poetică sau critică! Întâia este o lucrare de utilitate practică, iar a doua lucrare de artă. Întâia se poate industrializa, a doua ar trebui să fie unică.

De ce nu vor să înțeleagă unii autori că nu cantitatea face valoarea artei, ci însăși substanța și expresia ei, deci calitatea? O operă literară mediocră rămâne mediocră chiar dacă s'ar tipări în zece periodice de odată, iar una de calitate își păstrează valoarea și atunci când a apărut în cel mai modest ziar sau revistă. Când o vor descoperi tipărită celelalte organe de presă, o vor reproduce și faima îi va fi asigurată. Căci una este a reproduce, cu indicarea locului primei tipăriri, și alta a vâna repetarea simultană a tipăririi, prin înșelarea bunei credințe a redactorilor și prin călcarea unei elementare norme de onestitate a tiparului.

Aceasta nu este altceva decât vanitate și lăcomie.

L.

invocă în favorul clasicismului sunt în general cunoscute. Eseul d-lui Bezdechi se citește totuși cu mult interes, atât pentru limpedea formulare a ideilor cât și pentru elementul mai subiectiv al unei convingeri adânci care răzbate din înlănțuirea frazelor.

Valoarea esențială a pledoariei se găsește însă în partea unde autorul susține utilitatea clasicismului la noi în

funcție de structura spiritualității românești, care are puncte de contact cu spiritualitatea antică, mediteraneană, fiind o moștenitoare a ei în linie dreaptă. Vedem în acest pasaj nu numai o serie de puternice argumente „pentru clasicism”, ci și o originală încercare de psihologie etnică.

„Iată câteva din aceste trăsături de origine clasică — începe d-l Bezdechi — care, cred, se va descifra în fizionomia spirituală a nației noastre :

Aș releva întâi dragostea și prețul ce se pune pe frumusețea fizică a omului, fie bărbat sau femeie, și pe veșmintele frumoase. Neobosită e poezia noastră populară în a accentua acest detaliu, precum Homer nu uită de a-și recomanda eroii, spunând ca primă a lor calitate că sunt frumoși și mari la statură.

Ne place frumusețea și dorim să fim frumoși și, fără să ne lăudăm prea tare, în comparație cu vecinii noștri, putem afirma că la noi nu e greu de găsit figuri cu trăsături clasice, fie că te-ai rătăci prin țara Moților, sau a Oașului, fie prin Oltenia sau Bucovina. Am rămas de multe ori surprins de rara distincție a trăsăturilor aristocratice a cutărui țărăn din cine știe ce colț de țară sau creier de munte. Aceasta nu e datorită oarbeii întâmplări, ci e rezultatul unei străvechi selecțiuni în cadrul unei rase de elită.

Apoi ne place soarele, lumina, nu ca noilor convertiți care îl caută acum pentru că așa scrie la carte, ci dragostea aceasta e profund sădită în sufletul nostru, ca un bun autohton, mediteranean. E de mirare că cutare femeie delăsătoare, întrebată cine e Dumnezeu, a răspuns că e Soarele. Străveche reminiscență a cultului mitraic pe aceste meleaguri. Țăranilor și orașenilor noștri le place și le-a plăcut totdeauna să-și clădească locuințe cu fața la soare, case vesele, primitoare și luminoase. Cine a cunoscut Clujul de acum două decenii, așa cum l-am găsit și pe cel de acum doi ani, știe ce mare deosebire e între unul și celălalt, între vechile case mohorâte, închise, de cele mai multe ori cu spatele la soare și între casele noastre, care reprezentau o lume nouă și un suflet nou, cu ceva mediteranean și clasic în el. Casa e și ea expresia sufletului cuiva. Două feluri de case, două lumi deosebite.

Avem, apoi, foarte dezvoltat simțul nuanțelor și la propriu și la figurat, și avem un spirit plin de comprehensiune, ceea ce explică toleranța noastră, trăsătură imperială. Roma introducea în Panteonul ei zei popoarelor învinse; Cezar a umplut senatul roman de Galli, ca să nu mai pomenesc pe Alexandru cel Mare care vrea să înfrățească pe Eleni cu barbarii. Intoleranța n'a existat la noi nici în materie religioasă.

Poporul nostru se mai remarcă prin aceea că e plin de duh; nu cred că greșesc când afirm că, după Francezi, e cel mai spiritual popor din Europa; e tot așa de duh cum erau Sicilienii antici, contemporani cu Cicero. Calitatea aceasta, de cea mai distinsă esență, e izvorită din acel simț de observație ascuțit, care pe de altă parte dă la noi naștere autocriticii. Iată atâtea însușiri care, la acest popor în aparență tânăr, vădesc un suflet foarte rafinat prin o îndelungată cultură, nu luată din cărți, ci dospită în suflet, din cel mai bun aluat, de-a-lungul secolelor.”

Ramuri, August 1942.

Intr'un lung și documentat articol, d-l Scarlat Struțeanu aduce în discuție problema începuturilor poporanismului, stabilind că literatura cu teme luate din viața poporului, și în special a țărânilor, datează la noi cu mult înainte de „Vieța Românească” și curentul literar reprezentat de faimoasa revistă ieșană. Promotorul acestui fel de literatură, care a rămas până astăzi un tipic și strălucit reprezentant al ei, este de fapt Ioan Slavici, care și-a intitulat primul volum de proză literară, în mod semnificativ, „Nuvele din popor.” Căci nu e vorba numai de povestiri cu subiecte populare, gen intermediar între basm și nuvela de structură compozită, ci chiar de nuvele și romane inspirate din viața păturilor populare.

Problema nu este nouă, dar ea nu a fost niciodată așa de amplu dezbătută până acum. Slavici a luat îndemn pentru cultivarea literaturii „poporaniste” dela scriitorii germani, printre cari locul de frunte îl ocupă Auerbach, citat și de T. Maiorescu în criticele sale. În Germania literatura aceasta a fost în floare tocmai în perioada când Slavici a început să scrie. El nu este singurul cultivator al ei la noi, iar faptul că o parte din literatura „poporanistă” română din acea vreme a fost tradusă în limba germană, este o dovadă în plus despre legătura ce exista între mișcarea literară similară a celor două popoare.

Trebuie să menționăm însă că Slavici n'a fost incurajat în această direcție numai de scriitorii contemporani germani, ci el a cunoscut și scrisul înrudit al unor autori de altă naționalitate. Foarte probabil pe aceștia i-a cunoscut tot numai prin intermediul traducerilor din nemțește, fapt este însă că i-a apreciat și i-a prezentat apoi și cetitorilor români. Astfel, traduceri din povestirile lui Bret Harte au apărut în Biblioteca „Tribunei” dela Sibiu, prețioasă colecție inițiată și organizată de Slavici (v. studiul nostru „Activitatea lui Slavici la Tribuna din Sibiu”). Mișcarea era deci bine dirijată și, spre deosebire de „poporanismul” de mai târziu, ea avea numai un substrat literar, fiind lipsită de tendințe politice sau sociale.

Prin dimensiunile sale și prin felul cum atacă problema, articolul d-lui S. Struțeanu pare un fragment dintr'o lucrare mai mare, poate o monografie asupra lui Slavici, pe care d-sa ar fi indicat să ne-o dea.

Din același număr al „Ramurilor” mai reținem articolul d-lui Cost. Hoissescu despre o convorbire a sa cu Ibsen, și contribuțiile d-lui I. Garovină la marea problemă a responsabilității scriitorului profesionist, în speță ziaristul, pusă cu un impresionant aparat critic și cu o rară forță sugestivă de d-l D. Tomescu, în câteva numere anterioare ale revistei.

Olimpiu Boitoș

Redacționale

— Rugăm pe colaboratorii revistei să binevoiască a ne trimite manuscrisele lor scrise la mașină. De asemenea, filele de manuscris să aibă text numai pe o pagină, aceasta fiind o cerință elementară a tiparului.

Bibliografie

In editura Fundației Regale pentru literatură și artă:

- Th. Capidan**, *Macedoromânii*. Etnografie, istorie, limbă. București 1942.
Eschil, *Orestia*. Dramă în 3 acte. Trad. din limba elină de *G. Murnu*. București 1942.
Shakespeare, *Cum vă place*. Comedie în 5 acte. Trad. din limba engleză de *Petre Grimm*. București 1942.
Shakespeare, *Poveste de iarnă*. Comedie în 5 acte. Trad. din limba engleză de *Dragoș Protopopescu*. București 1942.
N. Davidescu, *Renașterea*. Poem. București 1942.

La alte edituri:

- George Drumur**, *Vatra cu stele*. Poeme. Edit. „Bucovina”, Cernăuți, 1942.
Gh. P. Cramariuc, *Românii de peste Bug și răspândirea lor*. București, 1942. Tip. F. Göbl Fii.
T. M. Welther, *Soldat 1941*. Cugetarea—Georgescu Delafras.
Aurel Marin, *Comentarii critice*. Editura „Gazeta Transilvaniei” 1942.
D. Bolintineanu, *Scrieri alese*. Ediție îngrijită de *D. Popovici*, prof. univ. Editura „Scrisul Românesc” Craiova.
Teodor Murășanu, *Tolba cu notițe*. Colecția „Pagini Literare”. Tipografia „Arieșul”, Turda 1942.
Ion Costan-Pric, *Glia strămoșească*. Gânduri pentru Românii din Ardealul de Nord. Editura gazetei „Săptămâna”, Bistrița 1942.
Valeria Căliman, *Mama generatoare de viață românească*. Colecția „Neam și familie” Nr. 1. Astra, Sibiu 1942.
Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii*. Contribuțiuni la ridicarea culturală a neamului. Editura „Vestitorul” Oradea.
Const. H. Economu, *Viața culturală a orașului Alba-Iulia până la 1700*. Tip. „Alba”, Alba-Iulia.

- Revista Bucovinei**. Cernăuți. Anul I, Nr. 9 (Septembrie 1942).
Transilvania. Sibiu. Anul 73, Nr. 9, 10 (Septembrie, Octombrie 1942).
Tribuna Tineretului. București. Anul VI, Nr. 149—150 (30 Sept. 1942).
Cetatea Moldovei. Iași. Anul 3, Vol. 7, Nr. 10 (Octombrie 1942).
Revista Fundațiilor Regale. București. Anul IX, Nr. 10 (Oct. 1942).
Viața Ilustrată. Cluj. Anul IX, Nr. 8 (Octombrie 1942).
Carpații. Sibiu. Anul X, Nr. 10 (Octombrie 1942).
Satul București. Anul XII, Nr. 143 (Octombrie 1942).
Familia. București. Anul 77, Nr. 7—8 (Iulie—August 1942).
Vremea. București. Anul XIV, Nr. 668—671 (Octombrie 1942).
Dacia Rediviva. București. Anul II, Nr. 7, 1942.
Timpul Transilvaniei. Arad. Anul VI, Nr. 115 (25 Octombrie 1942).
Gândirea. București. Anul XXI, Nr. 8 (Octombrie 1942).
Cele Trei Crișuri. București. Anul XXIII, Nr. 9—10 (Sept.—Oct. 1942).

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

ANUL II, Nr. 11.

Noembrie 1942.

SUMARUL

Zorica Lațcu: Miriști (versuri)	Pag. 389
Victor Iancu: Despre natura valorilor estetice	" 390
Eugenia Mureșanu: E pentru tine. — Intr'o zi. — Cîntec (poeme)	" 399
Mircea Drăganu: Tapiossiulii (nuvelă)	" 401
Virgil Șotropa: Stejarul. — Reminiscente (versuri)	" 409
Coriolan Petranu: Crucile de drum din jud. Hunedoara	" 410
Sandu Frumușianu: Singurătate (schiță)	" 413
George Păun: Colind pentru tristețea ingerului (versuri)	" 415
G. I. Oltean: Morții (versuri)	" 415
Elena Eftimiu: Plimbare prin Slovacia	" 416

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Șt. Manciulea: Corespondența lui I. Maiorescu cu T. Cipariu	" 419
---	-------

GÂND ȘI FAPTĂ

Victor Papilian: Sensul mesianic al activității scriitorului Agârbiceanu	" 421
Luceafărul: La moartea lui Octavian C. Tăslăuanu	" 422

CRONICI

M. Nanu: Poezia bănățeană contemporană	" 423
Olimpiu Boitoș: Studii de Istorie literară	" 424
Ioan Domșa: O istorie a literaturii române în italienește	" 426

INSEMNĂRI ȘI RECENZII

Iosif Moruțan: Văslind pe apele destinului. — Pr. Fl. Mureșanu: Biserica din deal (Romeo Dăscălescu); Concertul Remy Principe (Lucia Cosma); Vanitate și lăcomie (L.); Revista Revistelor (Olimpiu Boitoș); Redacționale.

ILUSTRĂȚII

Cruci de drum din Băgara și Alun (jud. Hunedoara).

EXEMPLARUL LEI 40.—